

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка**

Кафедра іноземних мов та методики викладання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Тема: Методика формування англomовної писемної
компетентності старшокласників в умовах онлайн навчання**

Виконала:

Хоменко Марина Віталіївна
освітня програма Середня освіта (Мова і
література (англійська))
спеціальність 014 Середня освіта
(Англійська мова і література)

Науковий керівник:

канд. пед. наук,
ст. викладач Оксана СКОРОБАГАТА
Допущено до захисту
«   »   2023 р.

Завідувач кафедри:

_____ О.К.Мілютіна
(підпис)

Дата захисту: «   » _____ 2023р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

_____
_____
_____

ПЛАН

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ ЗЗСО...	10
1.1. Лінгвопсихологічні передумови формування англomовної писемної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій.....	10
1.2. Структурно-лінгвістичні особливості електронних англomовних текстів.....	18
1.3. Міжкультурний компонент англomовної писемної комунікації онлайн.....	28
Висновки до I розділу.....	41
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ІКТ.....	41
2.1. Мета і зміст навчання англomовного писемного мовлення за допомогою ІКТ.....	41
2.2. Основні принципи формування англomовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання.....	54
2.3. Етапи експериментального навчання та комплекс вправ для формування англomовної писемної компетентності старшокласників	59
Висновки до II розділу.....	83
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	87
ДОДАТКИ.....	95
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

СКК – соціокультурна комунікативна компетентність

ЦТ – цифрові технології

ПМ – писемне мовлення

ЕЛ – електронний лист

КО – контактне оголошення

МС – міжкультурне спілкування

АПК – англомовна писемна компетентність

ЗЗО – заклад загальної середньої освіти

ПС – писемне мовлення

ВСТУП

На початку XXI століття відповідно до вимог європейської академічної традиції було сформульовано концепцію мовного імперіалізму, що розглядає домінуючу роль англійської мови у сучасному світі. Зі вступом України у світове співтовариство перед вчителями англійської мови постала ціла низка спільних і дуже важливих для розвитку лінгводидактики проблем: підготовка здобувачів освіти, які володіють не лише високим рівнем англійської комунікативної компетентності, а й наділеними рисами, якостями та компетентностями самостійної, внутрішньо мобільної особистості, здатної до самоактуалізації за умов постійно змінного світу. Особливе місце серед таких компетентностей випускника сучасного ЗЗСО займає та, якій раніше не надавали значення ні в науковому, ні в педагогічному середовищі. Йдеться про формування комунікативної компетентності в англійському писемному мовленні.

На жаль, у сучасному вітчизняному навчанні англійської мови більше уваги приділяється письму, а не писемному мовленню; лист виконує функцію засобу, а не мети навчання; у змісті навчання не реалізується процесуальний аспект, який має відображатися у завданнях на підготовку до діяльності. Підручники та навчальні посібники для старшої школи не забезпечують етапності у створенні англійського писемного мовного твору. Таке навчання давно себе вичерпало, оскільки недостатньо сприяє розвитку особистісних якостей та майбутньо-професійних компетентностей випускника сучасного ЗЗСО. Тому вдосконалення методики формування англійської писемної компетентності старшокласників в умовах онлайн навчання є вимогою часу.

Навчання старшокласників писемного мовлення реалізується у процесі оволодіння ними набором відповідних знань, мовних навичок та комунікативних умінь, необхідні створення писемного тексту, який слугує засобом спілкування. Як показує аналіз результатів робіт учнів, рівень підготовки школярів у цьому плані найчастіше буває дуже низьким. Тексти, які створюють старшокласники, здебільшого можуть бути розцінені як письмовий запис усних висловлювань, що є результатом більш менш успішного перенесення навичок з усного мовлення в письмове.

Учні старшого шкільного віку переважно володіють вміннями з більшим або меншим ступенем структурно-семантичної коректності створювати письмові тексти оповідального характеру. Оскільки на сьогоднішній день письмова мовна комунікація виходить на перший план, слід відходити від традиційних форм навчання писемного мовлення і розглядати це питання з точки зору нових підходів (С. Ю. Ніколаєва, О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька [29])

Вирішення цього завдання стало реальним у новій парадигмі освіти, яка передбачає формування п'яти базових компетентностей, провідною з яких є комунікативна (Н. Батечко, М. Михайліченко [3]).

Багато дослідників відзначають велику роль навчання творчого писемного мовлення, справедливо вважаючи, що це сприяє особистому розвитку школяра. З позиції сучасної методики процес письма розглядається, передусім, як творчий процес твору, як продуктивний нелінійний експериментальний процес, у ході якого студент формулює і неодноразово переформулює, змінює свою думку, щоб найчіткіше донести її до читача [26].

Оскільки філософські, соціально-психологічні, педагогічні дослідження фіксують феномен зниження якості людини, зниження її моральної стійкості, здатності до творчості, культурного облаштування свого життя, навчання старшокласників сучасної української школи уміння писати тексти англійською мовою відіграє важливу роль у їхньому подальшому професійному самовзначенні. Навчання написання тексту – самої творчої форми вираження думок у писемному мовленні – сприяє втіленню в життя загальноприйнятої для вітчизняної освіти чотирьох мети: освітньої, практичної, розвиваючої та виховної цілі.

Допомогти в навчанні писемного мовлення може використання цифрових технологій (далі – ЦТ), оскільки новітні технології здатні підвищити самостійність і автономність старшокласників; дозволити розширити межі аудиторного спілкування з вчителем і ввести проблемно-орієнтовані типи завдань; реалізовувати інтерактивне спілкування між учасниками освітнього процесу; застосовувати альтернативні форми контролю, в тому числі

формує контроль, само- і взаємооцінювання. Із можливих і перспективних веб-інструментів в навчанні англійського писемного мовлення в умовах онлайн навчання — це веб-технологія, яка становить гіпертекстовий інтернет-простір для колективного створення, редагування та зберігання документів різних форматів із сумісним доступом до документів історії змін.

З моменту появи в 1995 р. вики-платформи привертають увагу педагогів і учнів, так як дозволяють організувати такі широкомасштабні інтернет-проекти, як Вікіпедія (<http://wikipedia.org>), Вікісловник (<http://wiktionary.org>), Вікісклад (<http://commons.wikimedia.org>), Віківерситет (<http://wikiversity.org>) та інші. Технологічні характеристики, дидактичні властивості та функції віки-технології дозволяють з успіхом реалізовувати різні види інтерактивних письмових завдань, як в індивідуальних, так і в групових формах роботи, різних за цілями та умовами виконання, учні також залучаються до взаємного оцінювання робіт.

Наше дослідження присвячено розробці методики формування англійської писемної компетентності старшокласників в умовах онлайн навчання на основі віки-технології. Хоча досягнення в методиці навчання іноземних мов та культур на сучасному етапі є досить численними, однак, залишаються питання, пов'язані з навчанням писемної діяльності в умовах онлайн навчання.

Проблемами навчання писемного мовлення (ПМ) займалися: О.Б.Тарнопольський, О. В. Пінська, М. Г. Гець, А. Е. Борецька, Г. Ф. Кривчикова, Е. В. Васильєва, І. В. Беженар та інші.

Зарубіжні, зокрема англійські та німецькомовні, методисти зробили вагомий внесок у розвиток методики навчання іноземного ПМ: А.Pincas, Т. Dudley Evans, А.Raimes, J. M. Reid, Ch. Tribble, А. Brooks, І. Badger, J.M.Swales, R. White, Т.Hedge, Sh.Crowell, Е.Kolba, D.Byrne, А.С.Winkler та інші. У цих працях переважно висвітлені практичні аспекти навчання ПМ. Механічно перенести західні методики навчання англійського ПМ на оволодіння ПМ учнями старшого шкільного віку в умовах онлайн навчання в Україні було б неефективним без урахування конкретних умов, цілей навчання, менталітету

країни. Отже, методика формування англомовної писемної компетентності старшокласників в умовах онлайн навчання потребує подальших теоретичних досліджень та практичних розробок.

Існуюче протиріччя між вимогами освітніх стандартів застосовувати методи навчання з метою підготовки студентів зі знанням іноземної мови, зокрема англійської, не нижче порогового рівня (B1+) та малою кількістю аудиторних годин (2 години на тиждень) зумовило необхідність розробки моделі формування англомовної писемної компетентності на основі інформаційно-комунікаційних технологій для організації онлайн роботи в синхронному та асинхронному режимах відповідно до змішаної форми навчання в умовах військового стану в Україні.

Зазначене протиріччя визначило постановку проблеми дослідження, що полягає у відповіді питання: як застосувати дидактичний потенціал ІКТ і розробити цілісну модель організації роботи старшокласників в умовах онлайн навчання англомовному письму.

Об'єкт дослідження – процес розвитку писемних навичок учнів старшого шкільного віку.

Предмет дослідження — модель формування англомовної писемної компетентності старшокласників сучасного ЗЗСО на основі ІКТ в процесі організації роботи в рамках змішаної форми навчання.

Мета дослідження — теоретично обґрунтувати та розробити методику формування англомовної писемної компетентності старшокласників сучасного ЗЗСО на основі ІКТ в процесі змішаної форми організації освітнього процесу.

Мета дослідження визначає постановку та вирішення наступних **завдань**:

- 1) визначити психологічні та психолінгвістичні передумови формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання засобами ІКТ;
- 2) виявити характерні жанри і лінгвістичні особливості англомовних електронних текстів;
- 3) визначити соціокультурні особливості ПС українських та англійських комунікантів;

- 4) конкретизувати мету, зміст та сформулювати принципи формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання засобами ІКТ;
- 5) формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання засобами ІКТ;
- 6) розробити комплекс вправ для навчання ПС німецькою мовою засобами ІКТ;

Під час дослідження використовувалися наступні наукові **методи**:

- **теоретичні**: вивчення та аналіз методичної та психолого-педагогічної літератури; педагогічне моделювання;
- **емпіричні**: спостереження, електронне тестування (на визначення рівня володіння англійською мовою та рівня ІК-компетентності), опитування (анкетування, індивідуальні бесіди), вивчення самостійних письмових робіт, аналіз результатів виконання контрольних завдань, аналіз відвідуваності онлайн занять, педагогічний експеримент;
- **статистичні** методи обробки результатів
- **Наукова новизна** дослідження складається в розробці модель формування англомовної писемної компетентності старшокласників на основі застосування різних форматів інтерактивних завдань. Пропонована модель дозволяє формувати інформаційно-навчальне середовище, стимулюючи навчання приймати участь в спілкуванні в письмовій формі та посилювати мотиваційний компонент завдяки оперативному зворотному зв'язку з учасниками освітнього процесу, організації групової та індивідуальної роботи в режимі онлайн, введенню формування оцінювання та використанню мультимедійних навчальних ресурсів. У дослідженні виявлені дидактичні функції таких технічних характеристик веб-технології, як налаштування приватності (відкритості/закритості) персональних сторінок, яка дозволяє збільшити кількість і якість наданих на перевірку письмових робіт.

Теоретична значимість роботи полягає в наступному:

1. Розроблені теоретичні основи моделі формування англомовної писемної компетентності старшокласників на основі застосування різних форматів інтерактивних завдань, що дозволяє організувати самостійну роботу учнів, що навчаються відповідно змішаної форми організації освітнього процесу.

2. Уточнено перелік умов успішного комплексу вправ для формування англomовної писемної компетентності старшокласників в умовах онлайн навчання.

3. Доповнено реєстр критеріїв оцінювання онлайн завдань, спрямованих на розвиток англomовних писемних навичок учнів старшого шкільного віку.

4. Розроблено методика виконання старшокласниками письмових онлайн-завдань та процедуру взаємного оцінювання продуктів діяльності.

Практична значимість дослідження полягає у тому, що у дослідженні представлені методичні основи змішаної форми навчання старшокласників англomовного писемного мовлення. Така форма організації освітнього процесу дозволяє оптимізувати навчання письмово-мовленнєвої діяльності за рахунок онлайн адміністрування навчального процесу, організації спільної роботи старшокласників з написання, редагування, взаємоперевірки письмових робіт різних жанрів у загальному онлайн-середовищі, організації постійного, своєчасного зворотного зв'язку від педагога та інших учнів за допомогою веб-чату. Така модель організації освітнього процесу також сприяє розвитку рефлексії та саморефлексії учнів за рахунок можливості взаємокоментування та внесення правок у письмові роботи. Результати магістерського дослідження можуть бути основою для подальшої розробки прикладних досліджень у галузі розвитку письмово-мовленнєвих умінь старшокласників на матеріалі різних мов.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НАВЧАННЯ АНГЛОМОВНОГО ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ ЗЗСО

У цьому розділі схарактеризовано сучасне положення системи навчання в старшій школі у світлі модернізації та цифровізації освітнього процесу. Розглянуто питання переваги підходів до навчання навичок писемного мовлення у старшокласників і виявлено напрямки оптимізації навчання англійської мови в старшій школі в умовах інформатизації освіти.

1.1. Лінгвопсихологічні передумови формування англomовної писемної компетентності засобами інформаційно-комунікаційних технологій

Стрімке поширення нових інформаційних технологій зумовило появу наукових праць, присвячених вивченню соціально-психологічних аспектів комунікації через Інтернет. У феномені швидкого розвитку віртуальної комунікації психологи вбачають реакцію індивіда на скорочення і збіднення соціальних контактів, їх зростаючу формалізацію та як наслідок соціальну ізоляцію і відчуття самотності в сучасному суспільстві. Водночас саме сучасні засоби спілкування вважають причиною виникнення цієї самотності: опосередкована комунікація сприймається дефіцитною, холодною та механічною, а користувачі Інтернету постають як неконтактні, ізольовані і відчужені від життя люди. Зокрема, існують дослідження, які емпірично підтверджують негативний вплив користування Інтернетом вдома та на вихідних на кількість часу, проведеного з сім'єю та друзями [57, с.9-10]. В зв'язку з цим авторами висувається гіпотеза про «ефект заміщення», згідно з якою користування Інтернетом призводить до зменшення комунікації через інші канали зв'язку.

Аналіз існуючих досліджень про позитивний або негативний вплив Інтернету на соціальне життя користувачів дозволяє стверджувати, що проблема ізоляції ніяк не пов'язана з користуванням Інтернетом, яке, навпаки, не збіднює, а доповнює вже існуючі соціальні зв'язки [60]. Якщо традиційні засоби комунікації (в тому числі листування) використовують, як правило, для

підтримання вже наявних соціальних контактів, то глобальна мережа пропонує практично необмежені (та часто безконтрольні) можливості для пошуку і підтримання нових контактів у всьому світі.

У зв'язку з поширенням нових технологій висловлюється побоювання щодо неконструктивного використання Інтернету, яке може призвести до так званої залежності від Інтернету. Цей феномен проявляється в інтенсивному використанні чатів та інших комунікаційних систем, багатогодинному використанні інформаційних та ігрових ресурсів всесвітньої мережі, та, врешті решт, втраті почуття реальності.

Автори «песимістичних» моделей віртуальної ідентичності розглядають спілкування через мережу Інтернет також як загрозу для збереження власної ідентичності. За цією моделлю анонімність комунікації призводить до того, що, по-перше, «власна ідентичність не може бути представлена та сприйнята повною мірою», по-друге, спонукає користувачів до створення штучної ідентичності [47]. Таким чином, справжнє «Я» користувачів лише обмежено виявлене в автентичному спілкуванні з іншими. Проте дослідження свідчать, що спілкування засобами ІКТ протікає не анонімно: 80% користувачів поряд з ім'ям використовують, наприклад, підписи. Анонімність Інтернету уможлиблює створення нової, власноручно обраної віртуальної ідентифікації: привласнення нового імені часто означає експерименти з саморепрезентацією.

Навчання мисемного мовлення за моделлю міжкультурної комунікації передбачає насамперед навчання взаємопорозуміння на основі включення в процес навчання таких його механізмів, як ідентифікація, рефлексія, зворотний зв'язок [1]. Діяльність спілкування стає особливо важливою у старшому юнацькому віці: в цей період молоду людину цікавлять екзистенційні питання, вона усвідомлює свою унікальність та самотність, відбувається становлення авторства та розвиток рефлексії. Як свідчить проведене нами у грудні 2022 опитування старшокласників, спілкування засобами ІКТ найчастіше продиктоване необхідністю підтримання контакту.

Як зазначає Ф.С. Бацевич, успішність спілкування певним чином залежить від сформованої в особистості спрямованості на іншу людину, «якщо в цій

спрямованості виявляється ставлення, яке породжує в особистості орієнтацію насамперед на позитивні якості в іншій людині» [4, с.65]. Перешкодою на шляху до справжнього спілкування між вчителем та учнями стає феномен «стереотипу очікування». У вчителів досить швидко формуються уявлення про переваги і недоліки того чи іншого старшокласника, які звичайно діють у негативному напрямку: «від поганого учня швидше очікують поганої відповіді, ніж від гарного учня тільки правильної відповіді» [2].

Спілкування засобами ІКТ в змозі значно розширити соціальну компетентність старшокласників, випробовуючи вміння встановлювати та підтримувати соціальні зв'язки. Так, на питання про труднощі, які виникали у них під час спілкування, деякі школярі, серед іншого дали такі відповіді: «важко знайти тему для розмови», «дуже короткі листи від партнера, якого ти зовсім не знаєш, змушують писати дуже мало і нецікаво», «не можна писати лише про себе, коли ти нічого не знаєш про партнера».

Можливість безпосереднього контакту з представниками країни, мова якої вивчається, є дуже значущою за межами культурно-мовного середовища, оскільки міжкультурна комунікація на уроках з ІМ є, як правило, лише опосередкованою іншомовною культурою та мовою, представленою у підручниках та інших навчальних матеріалах. Виникає небезпека того, що в умовах штучного моделювання когнітивних та афективних аспектів міжкультурної взаємодії учні сформулюють не своє власне, а «штучне» уявлення про іншомовну культуру. У спілкуванні засобами ІКТ обговоренню підлягають теми, які, в силу обмеженості навчального контексту, лише згадуються на традиційному занятті з ІМ. Водночас можливість безпосереднього спілкування з представниками іншої культури певним чином нейтралізує небезпеку набуття стереотипізованих «готових» знань, що повідомляються авторами підручників та вчителем: отже старшокласник отримує можливість критично перевірити їх і сформулювати своє власне уявлення про іншу культуру. Таким чином, набуття нових умінь, здібностей та готовності до участі в міжкультурному спілкуванні (МС) стає індивідуальним процесом, результати якого певною мірою залежать від активності самого учня.

Власний досвід, а також аналіз досвіду зарубіжних дослідників [43] свідчать про зміни в рольовому статусі та функціях вчителя у навчанні писемного мовлення засобами ІКТ: інформаційно-контрольна функція вчителя все частіше поступається місцем координаційній функції, функціям помічника і порадики у розв'язанні старшокласниками конкретних навчальних завдань (див. табл. 1.1). Так, більшість школярів, які взяли участь в експериментальному навчанні, на запитання про роль вчителя в навчанні писемного мовлення засобами ІКТ зазначили, що необхідною передумовою успішності навчання є співпраця педагога та учня, така організація навчального процесу, за якої останні мають простір для прийняття самостійних рішень, звертаючись у разі необхідності по допомогу до вчителя.

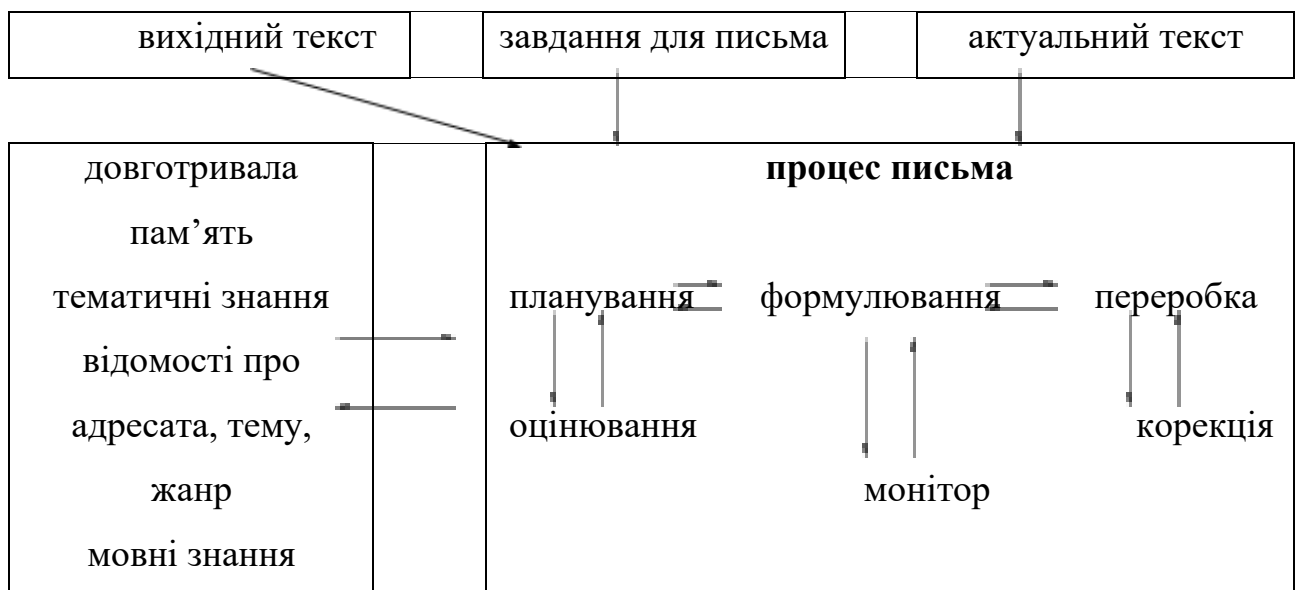
Таблиця 1.1.1.

Характеристика циклу уроків для навчання писемного мовлення засобами ІКТ

Параметри мовлення	Класно-урочна організація навчання	Уроки, організовані за допомогою цифрових засобів навчання
Мета спілкування	навчальна: «навчити»/ «навчитися»	навчальна: «навчити»/ «навчитися» особистісна: проникнення в систему особистісних змістів партнера по спілкуванню
Рольовий розподіл	«вчитель»– «учень» «учень»– «учень»	міжособистісне спілкування між учнем і іншомовними партнерами та вчителем
Форма спілкування	групова, індивідуально-групова, парна, індивідуальна	переважно парна (партнер – носій мови)
Функції вчителя	навчально-комунікативна (бути мовленнєвим партнером)	переважно консультативна та комунікативна

	старшокласника), організуюча, плануюча, контрольна, корективна	
Зворотний зв'язок	контроль і корекція з боку вчителя, самоконтроль і взаємоконтроль учнів	міжособистісний зворотний зв'язок, який зумовлює «природну» корекцію та розвиває і мотивує самоконтроль та самоорганізацію
Зміст мовлення	переважно навчальний, зумовлений вимогами Програми, темою циклу занять, підтемою заняття	вільний вибір змісту (теми) спілкування, зумовлений власними інтересами, уподобаннями та мотивами

Аналіз наукової літератури показав, що в сучасній психолінгвістиці відбулося помітне зміщення акцентів від вивчення процесів породження висловлення [11] до розгляду процесів, що протікають при створенні цілого тексту. Більшість сучасних досліджень писемного мовлення [32; 64] спирається на психолінгвістичну модель Хейза / Флауера (схема 1.1.), яка дає поштовх не тільки до аналізу процесу письма рідною мовою, але є чинною й для процесу письма ІМ.

Схема 1.1. Модель написання текстів J.R. Hayes/L.S . Flower (1980)

За моделлю Хейза / Флауера написання текстів є цілеспрямованим процесом розв'язання низки проблем, де можна розрізнити три підпроцеси (планування, формулювання, переробка тексту), послідовність яких не є незмінною і які протікають не лінійно, а рекурсивно, тобто в процесі написання той, хто пише може повернутися до тільки що пройденого етапу. Процес написання текстів рідною мовою відрізняється від створення текстів ІМ. Якщо в першому випадку мовець керується насамперед інтересом до теми повідомлення, то в другому він змушений «розриватися» між якомога коректнішим продуктом, читачем та ходом власних думок [27, с.118]. Зауважимо, що це твердження вочевидь стосується неформального спілкування: адже при написанні есе, та інших академічних жанрів рідною та ІМ форма виявляється не менш важливою, ніж зміст.

Емпіричні дослідження Р. Файстауер свідчать: учні «краще орієнтуються в складному процесі написання текстів, якщо вони його усвідомлюють» [48, с.172]. Практично це означає, що окремі стадії написання тексту (планування, формулювання, переробка) повинні бути чітко представлені в спеціальних вправах.

У моделі Хейза / Флауера наочно представлена роль знань (про адресата, тему, жанр і його мовне оформлення, соціокультурні особливості тощо) у процесі написання текстів, наявність яких дозволяє більш детально та ретельно планувати зміст повідомлення і залишає більше часу для переробки тексту. Тому дослідники виступають за необхідність озброєння школярів знаннями про зумовлені відмінностями у культурах жанрові особливості текстів (позамовні, мовні та мовленнєві стандарти написання текстів [36]), надання в їх розпорядження формул-кліше та ін. [27].

Що стосується електронного писемного мовлення, то протікання процесів планування, формулювання та корекції текстів у режимах online та offline мають свою специфіку. У режимі online проміжок часу між відправленням та отриманням електронного листа скорочується до мінімуму, що виключає свідоме обдумування кожного фрагмента тексту. Проведене нами пробне навчання виявило, що типовими проблемами недосвідчених користувачів ІКТ є

1) схильність до внесення виправлень на ранніх стадіях процесу письма, що призводить до блокування процесу пошуку нових ідей; 2) використання knowledge-telling-strategy [54, с.59]: рухаючись від речення до речення, мовець «зациклюється» на етапі лексико-граматичного оформлення, етап планування обмежується рівнем речення. Таким чином стрес, який виникає під тиском часу при написанні текстів в режимі online, призводить до так званих когнітивних та емоційних блоkad [61, с.31].

Проблема полягає, на наш погляд, у тому, що при написанні текстів в режимі online мовці дотримуються правил, так званих максим лінійності [13], запропонованих авторами традиційних моделей навчання письма: 1) плануй свій текст/перше речення, перш ніж почати писати; 2) пиши далі; 3) перевіряй актуальне/останнє речення; 4) перевіряй у кінці весь текст. Робота в текстовому редакторі дозволяє, однак, не концентрувати увагу на перевірці актуального фрагмента тексту. Необхідні виправлення можна зробити під час завершальної перевірки тексту. Вилучення третього етапу дозволить, на нашу думку, звільнити час, необхідний для планування та перевірки написаного.

Водночас до системи навчання необхідно включити більшу кількість вправ, що озброюють школярів стратегіями переробки та корекції тексту.

У теорії та практиці навчання творчого писемного мовлення розроблено ряд прийомів, які формують свідоме ставлення до процесів планування та переробки тексту, залишаючи в центрі процесу письма «Я» того, хто пише [19]. Вони спираються на так звану емоційну модель написання текстів Вердера [61], в основу якої покладено конфлікт між «неусвідомленою» продуктивною фазою та усвідомленою стадією контролю, на якій здійснюється переробка та поліпшення написаного, конфронтація між змістом та мовним і текстовим оформленням. Основна ідея полягає в необхідності ефективного поєднання функцій правої, «творчої», та лівої, «логічної», півкулі мозку. На першому етапі відбувається пошук ідей, мовець шукає в ланцюжках асоціацій чуттєві образи, спогади, фантазії, емоції, які він намагається висловити ІМ. Важливою передумовою продуктивності цієї фази є «ізоляція» лівої півкулі і максимальне використання можливостей правої. Запис потоку асоціацій (окремими словами,

словосполученнями, реченнями) у швидкому темпі передбачає відмову від синтаксису та звільнення від тиску правил: на передній план виступає зміст, спонтанність, а не форма. На другому етапі під час осмислення спонтанно написаного тексту в дію вступає аналітичне, критичне мислення. Учень розпочинає свідому роботу над текстом, його граматичним та мовним оформленням, структурою. Процес корекції тексту в орієнтованому на процес навчання писемного мовлення таким чином не зводиться лише до оцінювання незмінного продукту, але перетворюється на «діалогічну роботу над текстом» [15].

До таких методик належить зокрема «вільне письмо» (Freewriting). Вважається, що ця методика сприятиме навчанню спонтанного письма [62, с.47]. Іншим методом пошуку і упорядкування думок та ідей є Clustering [51], оснований на застосуванні вільних асоціацій.

Так зване «емоційне» письмо тісно пов'язане з особистістю того, хто пише, з його почуттями, уявленнями, думками та фантазіями. «Емоційне» письмо є «справжнім» та «автентичним», оскільки мотивує висловлення власних думок і почуттів, а участь емоцій у навчанні дуже важлива для набуття стабільних знань: «те, що залишає нас байдужими, ми забуваємо дуже швидко» [18, с.142].

Таким чином, на підставі аналізу психологічних і психолінгвістичних особливостей спілкування засобами ІКТ можна зробити декілька висновків. Як свідчать результати досліджень зарубіжних психологів, користування Інтернетом позитивно впливає на соціальне життя молоді. Доповнюючи вже існуючі соціальні зв'язки новими, користування ІКТ сприяє самореалізації молодій людині, посиленню саморефлексії та розвитку системи особистісних якостей.

Оволодіння ІМ тісно пов'язане з особистістю школяра, мотивацією, ставленням до мови та позитивною або негативною настановою на спілкування мовою, що вивчається. Як зазначають П.А.М'ясоїд, В. П.Максименко, розвиток рефлексії студента, усвідомлення ним себе як суб'єкта діяльності означає для викладача необхідність посилення «діалогічності» навчання, вибору таких

методів, форм та прийомів навчання, які залишають у центрі уваги самого студента – його мотиви, цілі, ціннісні орієнтації тощо [23, с. 24; 24, с.98-112].

У навчанні писемного мовлення засобами ІКТ слід враховувати специфіку породження текстів у двох режимах: online та offline. Необхідним виявляється опрацювання вправ, які тренують свідоме ставлення до процесів планування, упорядкування змісту та переробки текстів. На нашу думку, використання у навчанні методики «вільного письма» сприятиме розвитку вмінь спонтанного мовлення, потрібних для роботи в режимі online.

Використання в навчанні методик розвитку творчого писемного мовлення, зокрема «вільного» та «емоційного» письма, сприятиме, на нашу думку, формуванню у школярів позитивного ставлення до письма, розвитку рефлексії та саморефлексії, необхідних у міжособистісному спілкуванні засобами ІКТ.

1.2. Структурно-лінгвістичні особливості електронних англомовних текстів.

У цьому розділі дослідження будуть розглянуті результати проведеного нами лінгвістичного аналізу неофіційних автентичних електронних листів (ЕЛ) і контактних оголошень (КО) англомовних та українських комунікантів з метою з'ясування типологічних особливостей цих жанрів електронного ПМ (писемного мовлення).

Популярність нового засобу комунікації зумовила появу низки робіт, присвячених «мові Інтернету» [46]. Дослідники говорять про правомірність виділення нового жанру – «електронного листа» – з його власними композиційними особливостями та своєрідним мовним і мовленнєвим оформленням [37].

Наш лінгвістичний аналіз близько 65 ЕЛ та 15 КО 15 англомовних комунікантів проводився за двома напрямками, а саме: порівняння листів, отриманих через ІКТ, з традиційними листами та з'ясування типологічних особливостей ЕЛ та КО за такими критеріями:

- домінантний комунікативний намір;
- домінантна форма спілкування;
- мовні та мовленнєві особливості;
- особливості композиційної структури.

Сучасні типології монологічних та діалогічних текстів побудовані на визначенні основного комунікативного наміру або базисної інтенції. Однак проблема типологій приватних листів за цим критерієм полягає в тому, що при наявному різноманітті ситуацій повсякденного спілкування практично неможливо виділити та описати підсумкову кількість інтенцій, з якими суб'єкт мовлення вступає в спілкування.

Запропонована Н.В.Горобченко [13] опозиція двох видів мовленнєвої поведінки (*інформативної та фатичної*) дозволяє поєднати велику кількість окремих інтенцій і визначити два основних комунікативних наміри вступу в комунікацію, а саме: повідомлення певної конкретної інформації (*реалізується через інформативне мовлення*) та спілкування заради самого контакту (*реалізується через фатичне мовлення*). Слід зазначити, що обидва види мовленнєвої поведінки не існують ізольовано: в процесі реального спілкування фатична та інформативна інтенції тісно пов'язані між собою.

Аналіз ЕЛ за критерієм «домінантний комунікативний намір» дозволив виділити два типи листів:

- листи, в яких реалізується переважно інформативне мовлення і які мають в основному прагматичну спрямованість – «*інформативні*» ЕЛ;
- листи, які відзначаються спрямованістю на спілкування як самоціль – «*фатичні*» ЕЛ.

Фатичне спілкування ми відрізняємо від фатичних реплік, наявних також і в «інформативних» ЕЛ. До них, наприклад, належать стереотипні фрази, якими розпочинається і закінчується лист. Фатичне спілкування у широкому розумінні цього слова надає комуніканту більші можливості креативного володіння мовленням, «...максимально наближає нас до особистості мовця через залучення таких полярних явищ, як автоматична етикетно-мовленнєва дія з одного боку, а

з іншого – визначене індивідуально-авторською манерою оповідання з «...настановою на мову» [10, с.6-7].

Ми зупинимося на основних функціях фатичного мовлення, виявлених нами в процесі аналізу, до яких належать: регуляція психічного стану комунікантів, їхніх взаємостосунків, розвиток художніх задатків [31, с. 66] та їх реалізації в ЕЛ.

Однією з найважливіших функцій фатичного спілкування виступає *регуляція психічного стану комунікантів*. Фатичне спілкування «...дає вихід емоційним перевантаженням» [31, с. 56], описання суб'єктами спілкування свого психологічного та емоційного стану забезпечує емоційність взаємодії, наприклад (тексти ЕЛ і КО наводяться із збереженням оригінальних граматичних, лексичних та орфографічних особливостей):

Sometimes I feel like a pubescent teenager; sometimes manic depressive. I can't (not) say that I can cope with myself, I feel disoriented, sleepy, wide awake, in love, selfish, sometimes I just think about one thing, I want to change the world.

Особливе місце в текстах, створених для спілкування за допомогою ІКТ посідає функція *самовираження*, яка передбачає:

– самооцінювання та самоаналіз:

One of my hallmarks is my curiosity. I'm incredibly interested in how people in other countries live, what they think, eat, read, do in their free time and at work. / Normally I'm not a hard-hitting type, I'd rather watch other people waste their money.

– висловлення власної думки, вражень:

I've been to Ukraine several times and think it's a beautiful country. Unfortunately, I've never had so much time to see everything I'd like to see..

Виявлення у фатичному мовленні акторських здібностей комунікантів зумовлена їх настановою на «гру», тому репліки ЕЛ часто апелюють до почуття гумору:

Please inform me again how the Jolka festival is going in your country so that I can prepare for it mentally and morally./ Do you know the joke? God created man to grow. Then the devil came and created the Saxon.

Настанова на інформативне чи на фатичне спілкування зумовлює вибір комунікативних засобів: *інформативних* – для реалізації інформативного задуму; *фатичних* – для фатичного.

Аналіз ЕЛ за критерієм «домінантна форма спілкування» дозволив виділити такі два типи:

– «монологічні» ЕЛ;

– «діалогічні» ЕЛ (з відкритою і закритою діалогічною структурою).

В «інформативних» ЕЛ зміст мовлення, як правило, привнесений зовні, тому він звичайно реалізується підготовленим, продуманим мовленням у формі *монологу*. Фатична інтенція комунікантів виявляється переважно в *діалогічній* формі спілкування [31, с.12]. Вибір діалогічної форми спілкування через ІКТ можна пояснити, з одного боку, самою природою листування, сутність якого полягає в намаганні суб'єктів спілкування «подолати віддаленість у просторі» і яке, таким чином, стає «...заміною розмови» [33]. З іншого боку, швидкість прийому та відправлення повідомлень (з огляду на технічні можливості ІКТ) зумовлюють саме діалогічний характер спілкування комунікантів. До спільних з традиційним листуванням рис діалогічності в ЕЛ належить підтримання «зворотного зв'язку» із співрозмовником, забезпечене:

– прямим зверненням до співрозмовника (апеляцією, імперативом):

Please don't forget that I'm starting from scratch with Ukrainian / Please send me your exact postal address / Tell me, why do you speak English so well? / Would January be good for you in this regard?

– різного роду оцінками:

You've had English since first grade, not bad! / I assessed you correctly, based on your previous emails. You are very sensitive. Not many people write their thoughts and feelings honestly.

– висловленням погодження /непогодження з думкою співрозмовника:

I totally agree with you about travel. / Yes, I think many people have prejudices against Russians, perhaps from the past.

– апеляціями до попередніх висловлювань співрозмовника:

I can relate to how you describe Kiev. /You understood correctly, we import and distribute gift items.

Одним з тактичних прийомів діалогу в листах є створення «...атмосфери довіри, яка переводить спілкування в інтимний, задушевний реєстр» [33]. Засобами створення такої атмосфери виступають:

– вирази, які залучають адресата до ситуації, описаної адресантом:

As you can see – everything is the same here with us. / Well, it's nice that you're listening to me. /So don't be surprised if I'm busy with you. / Well, maybe you know more people like that, maybe not.

– етикетні контактні стимули:

You know, men have no idea.

– прояви емпатії:

I have great understanding for your situation at work and family. / Do not be sad! That's how it is sometimes in life!

Як правило, апеляції йдуть також після «емоційних» ситуацій і розраховані на зворотну реакцію (прояви емпатії) співрозмовника:

You know, all my relationships, my girlfriends, it never worked out...

На наш погляд, вибір форми спілкування значною мірою детермінований змістом листа адресата: велика кількість запитань, прямих звертань, емоційні ситуації зумовлюють вибір саме діалогічної форми спілкування.

Технічні можливості ІКТ дозволяють «втручатись у тканину» листа співрозмовника, формуючи з нього новий діалогічний дискурс – листи з відкритою діалогічною структурою:

> *Hello Simon,*

Hello Tatyana

>*Are you having a lot of stress in the new year?*

Well, as always, I would say

>*I miss our little email friendship a bit.*

I always reply to your emails! I don't want to impose myself

>*The last few weeks before the New Year and the first two of the New Year were pretty stressful for me. Should take 4 exams and learn a lot.*

> *Which subjects?*

Приватний лист належить до типу текстів, не регламентованих з погляду змісту, тому для змісту ЕЛ характерна варіативність: у процесі вільного спілкування співрозмовники «...підтримують один одного в курсі своїх справ і настроїв, повідомляють про події, [...] новини, обмінюються враженнями, переживаннями, планами, передають свої думки, радяться, сперечаються про смаки [...], розважають один одного, співпереживають тощо» [20].

Тематична свобода листування усвідомлена його учасниками і декларована на початку знайомства фразами типу:

But I'm also always interested in getting to know new people. /Actually, I'm open to any topic. / I'm looking for email friends with whom you can talk about anything, cultural or everyday./ Can you really still find a thought partner in this world?

Аналіз комунікативних особливостей іншого жанру електронного писемного спілкування – контактного оголошення – показав, що в них реалізується переважно інформативне мовлення. Мета написання КО – це надання інформації про себе, мотиви пошуку нових знайомств, висловлення побажань щодо змісту майбутнього листування, особи партнера по листуванню тощо. В текстах КО англomовних комунікантів звичайно присутня інформація про хоббі та уподобання:

Briefly about me: I really enjoy going out, preferably partying somewhere, but also occasionally going to the cinema or having a cocktail. Otherwise I do a lot of sport (horse riding and gym).

Значно рідше наявні дані про інтереси або зовнішність:

Well, about me: I am a bright, blonde girl with blue eyes. In my free time I play handball and go out with friends.

I'm an aspiring media designer from Berlin, 20 Lenze Jung and I'm looking for nice people with whom you can exchange one or two emails. Interests still include: drawing comics, watching films and music (jazz, electronics and anything funky).

Як правило, у КО англomовних комунікантів відсутні конкретні вимоги щодо віку, статі, місця проживання можливого партнера по листуванню:

I'm looking for nice people, whether male or female, who would like to email me!

I'm looking for a few sweet, nice or lovely :-P guys and girls who like to write emails, talk about everything and have a lot of humor.

Проте існує і протилежна тенденція:

I'm looking for male e-mail friends on the internet who don't think of anything volatile

Think about adventure, but are really interested in it, profound ones, too fun to have casual conversations.

I would be happy if some nice people from Turkey would contact me. I'm not Turkish, but I really like the country.

Стосовно мовних особливостей КО, монологічних і діалогічних ЕЛ наш аналіз показав, що в них виявляються ознаки усного мовлення. Інтенсивність їх вияву залежить від вибору комунікантом режиму роботи в ІКТ: «online» чи «offline». Брак часу при написанні листа в режимі «online» зумовлює недостатню структурованість змісту, яку супроводжують нечіткість синтаксичної структури та послаблення точності засобів номінації. Показниками цього явища служать:

– (квазі-)уточнення, різного роду дублювання, притаманні саме усному мовленню: *So, Rammstein is, how should I put it, a simply stupid word.../ The railway once again lived up to its reputation this morning. It took me three hours to go to the dentist in Benrath (normally half an hour);*

– широке використання модальних часток (*already, probably, times, well, actually*), прислівників (*really, by the way*) та вигуків (*well, well, oh yes*);

– наявність дієслів говоріння, писання, мислення «Verbs of saying (writing), opining and thinking»: *mean, speak, say, find, believe*.

Тенденція до економії мовних засобів на рівні синтаксису виявляється в:

– своєрідній деформації складнопідрядних речень: *Because: I have a few friends. / Because: when I get home from work I'm a little hungry.*

– випусканні присудка: *My offer: You tell me something about yourself, and I tell you about myself. / I'm glad you haven't forgotten me!*

– випадках порушення двоскладності: *I'm at work at the moment so I can't write that much./ I just discovered your ad!/ I'll hardly ever come to Ukraine and I'd be really happy if you'd like to be friends with me via email!!!*

– незавершеності висловлення: *Football is also an Olympic sport, but Oliver Kahn is not "top" in my opinion. Sure, his performance as a goalkeeper is very good, but his private escapades (always women's stories). As an athlete you are in the public eye and I think you should have some tact and decency..*

– униканні складнопідрядних та складносурядних речень і наданні переваги простим реченням: *I will send you another letter with a few pictures. So you can see what my favorite activities have been for most years. Extreme climbing and bike racing/ You can use my normal e-mail address again. But only from November, 2nd.*

До інших проявів усного мовлення в ЕЛ відносяться:

– скороченні до мінімуму апеляції до висловлювань адресата: *About learning Ukrainian: I don't know. / I'm sorry about Mykhaylo.*

Наступна особливість КО і ЕЛ пов'язана з умовами ПМ (писемного мовлення), які не дозволяють використовувати інтонацію, мелодійність голосу для вираження різноманітних відтінків почуттів. Ця перевага усного спілкування у КО, «діалогічних» (частково в «монологічних») листах ІКТ компенсується через:

– передачу на письмі вигуків: *So you're waiting impatiently, hmmmmmm...*

– багаторазове повторення знаку оклику та питального знаку: *Write soon!!!!!!!!!!!!*

– написання з великої літери: *I missed you SO-OOOOOO! / The whole thing is that I never (NEVER!) had the slightest feeling that he was my dad.*

– застосування засобів емотикону: *So I need a rich man ☺ / And you? until the next email :-))*

– імітацію пауз у мовленні: *My name is Stefan, I'm 21..... and a private musician.*

Для ЕЛ характерні зміни в орфографії, помічені Х. Дюршайд, яка пов'язує їх з «...суб'єктивним відчуттям наближеності умов комунікації через ІКТ до умов безпосереднього усного спілкування» [45].

Як показав наш аналіз, за своїми композиційними особливостями ЕЛ наближені до «традиційних». «Know-how» ЕЛ можна вважати його «шапку», в якій маніфестовані: 1) дані про відправника; 2) дані про адресата (їх електронні адреси); 3) дані про решту адресатів, отримувачів копії повідомлення; 4) час та дата відправлення ЕЛ; 5) тема повідомлення. Електронна адреса відправника, час і дата відправлення ЕЛ з'являються в його «шапці» автоматично.

Вибір теми повідомлення є досить важливим, оскільки при отриманні ЕЛ саме вона надає інформацію про зміст листа (примітки AW або RE, наприклад, означають, що йдеться про відповідь на лист). У діловій комунікації електронною поштою написання теми повідомлення є обов'язковим (*Suggestions, requests, projects*), в приватному листуванні наявність теми повідомлення продиктована лише правилами «електронного» етикету або важливістю для самого адресанта, і до її вибору комуніканти часто підходять неформально (від нейтральних: *Greetings from Zoe / thank you!* / до жартівливих: *Hi from Erfurt! / Bog! (Privsit in Croatian)* / або дружніх: *Kind regards / Wait for me / Dear people*).

У КО тексту повідомлення передують інформація про його автора, надана ним у реєстраційному формулярі (ім'я або псевдонім, вік, місце проживання, стать тощо). Дата публікації КО з'являється в його «шапці» автоматично.

Форма звертання як у традиційних, так і в ЕЛ не є стандартизованою. Вона залежить від віку, освіти, соціального статусу учасників спілкування та інших чинників. Найбільш поширеною є нейтральна форма: «*Dear (+ Name)*».– «*Dear Sir/Madam...*», вживається також універсальна в англійській мові форма привітання – «*Hi ...*». Порушення композиційної структури листа, що не типове для електронної кореспонденції, виявляється у відсутності звертання до адресата і пояснюється, ймовірно, асоціацією з умовами усного спілкування, відчуттям безперервності комунікативного акту.

У КО вибір форми звертання продиктований ситуацією спілкування: автори звертаються до «всіх і ні до кого конкретно». Найпоширенішими формами звертання є: «*Hello (people)*», «*Hello you out there*», «*Hello to humanity in the distance*», «*Hello worldwide*» тощо. Дещо рідше обирається персоніфіційована форма звертання:

Hello,

Do you feel like writing emails? I'll write you back even nicer...

Stop! Wait! My mailbox is about to starve. YOU could save her!!!

Заключна частина ЕЛ містить:

– прохання відповісти на лист:

I'm looking forward to an email from you / I'll be happy to wait for an email from you again / I'll get back to you soon / Well, I'm waiting for your answer / Let's hear from you again.

– формули прощання:

(For today) best (many kind) greetings from... / Have a nice weekend today and see you soon / For today I would like to send you my very warmest regards / Sincerely yours... / All the best / best wishes / Leave you embrace.

– прохання передати привітання:

Please also send greetings to (colleagues) / Please also send greetings to...– різноманітні побажання, сподівання:

I wish you a harmonious and happy day / wish you all the best / I hope you are well / So, spend your time pleasantly, see you soon.– підпис (ім'я).

Автори КО висловлюють наприкінці сподівання отримати відповідь на своє повідомлення, прохання писати тощо:

See you soon / I would be very happy about many answers!!! / Get in touch! / So if you're interested, feel free to get in touch. I look forward to your emails. / If you see it that way and feel addressed, then write to me, I look forward to receiving mail from you!

Формули прощання є факультативними у КО. Найчастіше вживаються нейтральні: *Kind regards / Kind regards* тощо. Як було зазначено вище, дані про

автора КО подаються в його «шапці» автоматично, тому підпис наприкінці оголошення частіше відсутній.

Таким чином, наш лінгвістичний аналіз текстів ЕЛ і КО підтверджує думку зарубіжних дослідників про унікальність електронної кореспонденції з погляду реалізації в ній основних мовних функцій. У результаті аналізу нами було виявлено дві основні форми ЕЛ: «монологічні» та «діалогічні». Серед «діалогічних» ЕЛ можна виділити два підтипи: ЕЛ з відкритою діалогічною структурою та ЕЛ із закритою діалогічною структурою.

Крім того, були виділені наступні стандарти оформлення текстів ЕЛ та КО:

– **позамовний стандарт:** використання емотикону та графічного редактора (використання різних шрифтів, курсиву, підкреслень) як засобів компенсації інтонації. Для ЕЛ: коректне композиційне оформлення, а саме: «лівостороннє» написання тексту ЕЛ, у тому числі звертання, привітання і прощання, підпис, відсутність відступів з абзаців тощо;

– **мовний стандарт:** написання з маленької літери, вживання розділових знаків;

– **мовленнєвий стандарт:** уживання мовленнєвих формул для встановлення, підтримання та виходу з контакту; модальних часток, які посилюють (або послаблюють, заперечують) висловлювання; прислівників та вигуків.

Навчання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів написання КО та ЕЛ означає оволодіння автентичними формами спілкування. Про інші аспекти ПМ засобами ІКТ, врахування яких є необхідною передумовою успішного МС, йдеться у наступному підрозділі дослідження.

1.3. Міжкультурний компонент англомовної писемної комунікації онлайн

Розпочинаючи листування засобами ІКТ, українські учні знайомляться не лише з новою людиною, але й з іншою культурою, представником якої виступає англомовний партнер. Міжкультурну комунікацію визначають сьогодні як «безпосереднє або опосередковане спілкування партнерів, представників різних

культур, у процесі якого стикаються різні ціннісні орієнтації, уявлення про універсалії та їх вербальне вираження, норми, моделі поведінки... та відбувається (або не відбувається) досягнення взаєморозуміння, засноване на координації власної та чужої перспектив, прийнятті перспективи чужого та емпатії» [26, с.14].

Завданням цього параграфу є з'ясування складових процесу комунікації, зумовлених культурою, а також аналіз чинників, які визначають успіх або «провал» МС (міжкультурного спілкування) засобами ІКТ. Здійснений аналіз буде використаний у навчанні ПМ засобами ІКТ, зокрема для навчання школярів нейтралізувати можливі перешкоди в спілкуванні з іншомовним партнером.

Міжкультурна комунікація розглядається сьогодні в контексті понять «культура», «спілкування», «особистість» і є предметом дослідження таких наук, як соціологія, етнопсихологія, лінгвістика, етнологія, психолінгвістика, культурологія. Серед складових процесу комунікації вчені виділяють національний характер (базисну особистість), сприйняття часу, простору, особливості мислення, мову, невербальну комунікацію, ціннісні орієнтації, норми поведінки, соціальні групи та стосунки між ними тощо (С. Ю.Ніколаєва, О. Б.Бігич, Н. Ф.Бориско, Г. Е. Борецька [30]). Кожна з цих «складових» культури (крім невербальної комунікації) більшою чи меншою мірою впливає на процеси обміну інформацією, взаємодії та взаємосприйняття суб'єктів МС через ІКТ.

Психологічні виміри культури визначають розбіжності у цінностях, настановах, віруваннях, нормах і моделях поведінки, прийнятих у певній культурній спільноті та детермінують національний менталітет, етнічну ментальність – своєрідність бачення особистістю навколишнього світу та специфіку реагування особистості на цей світ, зумовлену процесом життєдіяльності етносу в певному географічному, історичному і культурному просторі [26, с. 52]. Окремі категорії культури, які діють всередині певної культурної спільноти і сприймаються її членами як норма, актуалізуються лише в ситуації міжкультурного контакту. У такому випадку вони виступають як

«розпізнавальні» диференційні ознаки, що відокремлюють «своїх» від «чужих» [26, с.65].

Можливості скласти враження (хоча й узагальнене) про ціннісні орієнтації того або іншого суспільства надають соціологічні дослідження. Так, щорічні соціологічні опитування Інституту Алєнсбах (1994-2021) свідчать про незначну динаміку в ціннісних орієнтаціях населення Європи: більшість опитуваних убачає сенс життя у власному щасті (щоб я був щасливим – 67-68%; щоб моя сім'я та діти жили заможнo – 59-68%), дотримуються етичних зобов'язань (робити, що наказує совість – 42-52%), відчувають відповідальність перед суспільством (на моєму місці допомагати створювати краще суспільство – 39-40% та потребу у повазі оточення – 52%). Лише незначна кількість опитаних мріють стати заможними (12-15%), частина опитаних бажає присвятити себе служінню іншим людям (19-26%). У молодого покоління європейського континенту місце таких цілей, як «нове авто» або «щасливе сімейне життя» завдяки вищим рівням освіти та прибуткам заступають «самореалізація» та «пошук власної ідентичності» [58].

Українська студентська молодь визначає дещо інші пріоритети: на перших місцях опинилися такі цінності, як цікава робота (60-80%), сім'я (74-84%), добробут (32-68%). Серед якостей особистості, необхідних спеціалісту обраної професії, респонденти називають рішучість, готовність до ризику, винахідливість, енергійність, працездатність, бажання діяльності, незалежність, самостійність і принциповість. Останні рангові місця посідають такі якості, як готовність жертвувати своїм благополуччям заради громадського обов'язку, суспільних інтересів, помірність у потребах і запитах, готовність боротися з негативними явищами нашої дійсності. Ці тенденції дають дослідникам підстави констатувати, що сьогодні в Україні утверджуються цінності індивідуалістської спрямованості, формується чітка престижно-матеріальна орієнтація молоді. Цінності спілкування та щирих відкритих стосунків є значною мірою локалізованими у найближчому оточенні молоді. Помічено вкрай низьку потребу в творчому саморозвитку та суспільній активності [42]. Як відзначають сучасні українські дослідження, університетська молодь має сформовані параметри

особистості, які дозволяють їй стати активною верствою суспільства. Когнітивний дисонанс викликає «відсутність у сучасному українському суспільстві єдиної узгодженої системи соціальних цінностей, панування подвійної (а, можливо, й потрійної) моралі» [9].

Згідно з Г. Хофстеде [52] розбіжності між окремими культурами (та відповідно нормами і цінностями) перебувають у діалектичному взаємозв'язку з принципами побудови та функціонування того або іншого суспільства. Вимір «дистанція щодо влади» визначає стосунки суспільства та його членів до соціальної нерівності та влади. За цим показником Україна належить скоріш до числа авторитарних, а Німеччина до демократичних суспільств. Зокрема, 62% європейців вважають найважливішою метою виховання в дітях «самостійності та свободи» і лише 5% - «слухняності та покірливості». В Україні непокора авторитетам (керівникам, батькам, вчителям) до недавнього часу призводило до санкцій.

Пріоритетним у культурах з низькою дистанцією до влади є принцип автономії особистості, який полягає в повазі до партнера по спілкуванню та демонстрації цієї поваги, уникненні ситуацій, які б призводили до появи неприємних почуттів, занепокоєння, почуття втручання в особисту сферу чи конфліктів. Як і англійська [26, с.141], комунікативна культура німецькомовних країн накладає обмеження на вживання імператива; дружелюбність та увага до співрозмовника виявляються в подяках, вибаченнях, компліментах.

Вимір «колективізм – індивідуалізм» відображає стосунки між індивідумом та групою. За цим показником Україна займає проміжне місце між країнами Прибалтики та Німеччиною. Саме індивідуалізм українців порівняно з росіянами розглядається як підтвердження належності української нації до європейських [22, с.9]. Однак на думку дослідників українську культуру, в порівнянні з німецькою, слід віднести до колективістських: гостинність і товариськість залишаються традиційними рисами українців [17, с.29]. Так, подив української студентки, яка взяла участь у пробному навчанні, викликало те, що 16-річний єропеець консультується у психолога замість того, щоб поділитися своїми проблемами з друзями.

Представники індивідуалістських західних культур більше зважають на зміст комунікації: на те, **що** сказано, а не те, **як**. Такі низькоконтекстні культури, до яких належать країни Європи, характеризує когнітивний стиль обміну інформацією: значну увагу приділяють чіткому, точному використанню понять, логічності висловлювань [26, с.156]. Українські комуніканти представляють, на думку дослідників, висококонтекстну культуру: насамперед вони звертають увагу на контекст повідомлення, на те, з ким і за яких обставин відбувається спілкування. Увага до контексту повідомлення виявляється в різноманітті мовних засобів для вираження емоцій, у намаганні передати всі відтінки почуттів тощо.

Наступним за Г. Хофстеде виміром культури виступає фемінінність – маскуліність. У так званих «чоловічих» культурах цінується намагання досягти успіху, визнання досягнень та конкуренція. Робота стає змістом життя, чоловіки та жінки мають однакові шанси в кар'єрному зростанні, чоловіки готові виконувати обов'язки, які в фемінінних суспільствах залишаються справою жінок (наприклад, виховання дітей). Деякі приклади з ЕЛ ілюструють ці твердження. Нижче представлені уявлення представників англomовних країн про «ідеальну» жінку:

... I want to live with a woman who is self-confident and independent. Who is intelligent, humorous, funny and adventurous and maybe sometimes a bit «crazy»... A woman who also enjoys her job and who doesn't want to spend her life in the kitchen or in front of the television.../ I'm not looking for a woman who will clean for me or just for sex. I am looking for a cultured woman who speaks several languages and would like to travel the world with me and of course wants a nice home.

Англomовні країни мають високий індекс маскуліності, тоді як Україна належить до культур фемінінного типу. Підтвердженням цього є культ матері (матір-Україна), хоча протягом останнього десятиріччя в суспільстві прогресують цінності «чоловічих» культур.

Запропонований Е. Холлом розподіл культур на монохронні та поліхронні надає можливість розглянути ще одну характерну рису менталітету українських та англomовних учасників МС. У ситуаціях, коли для українських комунікантів

важливо отримати загальну згоду співрозмовника, англомовні комуніканти оперують точними детальними даними і очікують того ж від співрозмовника:

If you need materials... I'll ask. I just need to know specifically what you are interested in.

We also have some texts in Russian. Would you have time to translate this into German? I would email them to you if anything comes up. We would then pay in euros (from January 1st, 2001).

Пунктуальність для представників англомовних країн є критерієм надійності партнера і означає насамперед ввічливість та повагу стосовно до інших. Однак у східноєвропейському просторі панує глобальне розуміння часу (тобто справи вирішуються не послідовно, а одночасно), і те, що для східноєвропейців є показником гнучкості та мобільності, часто розглядається англомовними партнерами як ненадійність, хаотичність або некомпетентність. Ставлення до часу є пріоритетним для встановлення ділових стосунків. Однак, на нашу думку, це слід враховувати і вміжособистісному спілкуванні англомовних і українських комунікантів.

Отже, порівняння української з культурою англомовних країн виявляє низку розбіжностей. Слід зазначити, що такого роду розходження не є абсолютними. Однак саме вони детермінують розбіжності в менталітеті, відповідно до якого «...відбувається відбір інформації в процесі спілкування, встановлюються соціальні стосунки, формуються афекти (емоції та почуття), навички взаємодії» [26, с.34-35], і їх знання є необхідною передумовою успішного оволодіння студентами вміннями МС засобами ІКТ.

Релевантним для МС через ІКТ є знання його учасниками репертуару спільних тем різних лінгвокультурних соціумів, а також тем-табу [26, с.266]. У визначенні «табу» розрізняють, з одного боку, заборонені дії, об'єкти та стосунки, з другого – заборонені слова. В першому випадку мова йде про дії, об'єкти та стосунки, безпосередньо пов'язані з якимось табу, тобто заборонені, в другому – про комунікацію про заборонені дії, об'єкти та стосунки, водночас навіть використання позначень (тобто слів) для заборонених дій, об'єктів чи стосунків може бути забороненим. Зрозуміло, що для опосередкованої

комунікації через ІКТ більшого значення набувають саме мовні табу, а також теми-табу, тобто обмеження, яким підлягають у спілкуванні обговорювані теми [6, с.49].

Г. Шредер називає такі теми-табу на прикладі німецько-польської взаємодії: секс, гроші та доходи, власна історія та минуле, гомосексуальність, смерть, хвороби та інвалідність, інцест, СНІД, критика релігії та церкви. Деякі теми-табу, наприклад, власна історія та нацистське минуле, знищення євреїв, можуть вже не сприйматися як заборонені всередині власної культури [59], проте їх обговорення з представниками німецькомовних країн може викликати ускладнення:

Деякі табу зникають у процесі змін у суспільстві: так, тема «секс» вже не є забороненою для східних німців, тоді час як обговорення доходів навпаки стало неприйнятним. Про обурення, яке викликають у німців прямі запитання про приватне, до яких належить і запитання про доходи, говорять і інші дослідники [30, с.260].

Небезпека незнання тем-табу полягає насамперед у тому, що, заборонені в одній культурі, вони не сприймаються як заборонені в іншій, однак порушення норм веде до непорозумінь чи навіть до переривання спілкування.

На лексичному рівні відмінності в культурах маніфестуються в мовних лакунах – словах та словосполученнях, які позначають унікальні для певної культури реалії [38]. Так, в Україні відсутні еквіваленти таких реалій студентського життя в Європейських країнах, як WG, AstA, Fachschaften, Senat, Konvent, відсутня система соціальних виплат (BAFÖG, Sozialbeiträge)

У процесі МС значну роль відіграє не тільки розуміння його учасниками цілей, мотивів, настанов партнера по спілкуванню, але й прийняття цих цілей, мотивів і настанов. Кожен з суб'єктів МС оцінює партнера, намагаючись утворити певну систему інтерпретації його поведінки, її причин. При дефіциті інформації про партнера починає діяти механізм атрибуції – приписування учасниками спілкування один одному як причин поведінки, так і самих зразків поведінки відповідно до соціальних норм і рольових зразків рідної культури [38].

Для навчання ПС засобами ІКТ інтерес становлять непорозуміння, які виникають внаслідок незнання соціальних норм (так звані конвенційні непорозуміння, або інтерпретації, зумовлені нормами рідної мови). Типовим прикладом такого роду непорозумінь є приписування висловленням партнера прихованого змісту, хоча адресант не переслідував цієї мети. Наприклад, висловлення «We haven't heard from each other for a long time» може бути інтерпретоване не як відомий обом партнерам факт, але як нарікання. Дж. Хауз наводить такий приклад конвенційного непорозуміння: Foreigners (with bragging about his knowledge of English): «You know, I have never had an hour of English lessons in my life...» Opposite person: «Oh, I can't believe that!».

Так, учні, які брали участь у пробному навчанні, часто з образою реагували на загальні висловлення англомовних партнерів про економічне становище України, сприймаючи їх буквально:

Процеси атрибуції в ситуаціях МС призводять до закріплення вже наявних стереотипів і упереджень, тому в ситуації опосередкованого спілкування засобами ІКТ особливого значення набуває вміння адекватної передачі та інтерпретації змісту.

Явище атрибуції може стосуватися і більш широкого класу характеристик: намірів, почуттів, якостей особистості тощо [26, с.108]. Як зазначає А. Томас, для комунікативної культури німецькомовних країн характерним є уникнення „небажаного втручання у справи іншої людини» [60, с.109]. Порівняльний аналіз україномовних та англомовних дискурсивних утворень вказує на те, що представники цих націй виявляють різний тип ввічливості (на нашу думку, це стосується також україно-німецьких контактів). Так, «...українці можуть здаватися європейцям невічливими, тому що принцип солідарності з партнером провокує їх до того, щоб виказати свою думку та надати пораду в тих випадках, коли європейська комунікативна культура, яка поважає принцип автономності та дистанції, розглядає це як нав'язливість» [5, с.175]:

Висловлюючи власні побажання, питання тощо українські комуніканти посилаються звичайно на попередні висловлення партнера по листуванню.

Власні комунікативні наміри вони маніфестують зайвими поясненнями, що може бути викликано також впливом українського мовленнєвого етикету [26, с.61]:

You haven't written anything about your life. That's why I want to know something about you. How young are you? Where do you live?/ You want to know something about me, so.../ You say that you are a web designer and I ask:.../ You wrote to me that you are coming on March 4th./ You have asked me if I was active in any organizations. To be honest, I never had the desire or time for it.

Впливом українського писемного етикету пояснюється, на нашу думку, і використання формул прощання директивного характеру:

How old are you? What are you doing? Please tell me about yourself. Well, that's it for today. Alla / That was something for today write me all the best Natalia / Don't forget me! Lena / Write to me soon! Take care! With many kind regards, Alla.

Як для англомовних, так і для українських комунікантів характерним є (в українському варіанті переважно експліцитно виражена) орієнтація на партнера у вираженні прохань, побажань, пропозицій:

Однак європейські комуніканти (на відміну від українських) демонструють також зворотну «єгоїстичну» тенденцію:

*I would like it best if we met on Sunday, December 8th, 2022. see in Erfurt./
Because of the money. I would prefer it if you sent it to your colleagues*

ЕЛ європейців притаманна більша порівнянно з листами українців прямота у формулюванні питань та прохань:

Як українські, так і англомовні співрозмовники з насторогою ставляться до особистих питань (особливо на початку знайомства), розглядаючи їх як вторгнення в приватну сферу.

Важливим моментом є притаманне представникам німецькомовних країн почуття відповідальності за сказане. Достовірність та надійність є ключовими пунктами, на які англомовні партнери звертають увагу в ділових та приватних стосунках. Характерною рисою вербальної поведінки представників англомовних країн є широке використання модальних прислівників, які посилюють достовірність сказаного (really, definitely, certainly, of course):

Hello Anna,

Really nice to hear from you again (and indirectly) from Thomas!

Dear Ira!

Of course I know that Women's Day is celebrated on the eighth of March...

... My parents were with me in Munich on Friday... and we went to Stuttgart to see my sister. That was really very nice.

This probably sounds boring, but I can assure you, it's a lot of fun to meet up with your friends in the evening and play it!

У листах українських школярів звертає на себе увагу постійне використання «svergy», тоді як німецькомовні комуніканти використовують ширшу палітру градації: quite, too much.

Дослідження Дж. Хауз на основі спостережень за англійсько-німецькою взаємодією, виявили, що тексти німців орієнтовані більшою мірою на зміст, передачу інформації; намагання залишити позитивне враження або почуття близькості на початку та при завершенні бесіди (що притаманне англосаксам) не відіграють значної ролі [53]. Ми не можемо повністю погодитися з думкою дослідниці. Наш аналіз виявив, що в реактивних ЕЛ мовленнєва поведінка англomовних комунікантив є більш передбачуваною: на початку листа висловлюється подяка за отримане повідомлення, в кінці йдуть різного роду побажання, сподівання та формули прощання. В цьому виявляється один з основних принципів комунікації в англomовному культурному середовищі – принцип ввічливості.

Ситуативно-нестандартні вислови більшою мірою характерні для ініціативних листів, а також для інтенсивного листування online, коли вступна репліка листа адресанта є реактивною стосовно до якогось висловлення адресата:

Dear Alla,

of course I remember you! I am very happy ...

Dear Tanja,

I don't mind going to Lviv. You are welcome to book it...

Ввічливість стосовно до партнера по спілкуванню диктує необхідність вибачення за затримку з відповіддю:

Hello Dasha,

Please excuse that it always takes a little longer to write back.

Hello Oksana,

Sorry you haven't heard from me for so long, but I was on duty for 7 nights and spent the last few days in bed with a temperature of 40...

Увага до партнера по спілкуванню виявляється у висловлюванні вітань з приводу різного роду подій у його житті:

I would like to congratulate you on your exam grades. Are you one of the best students in your seminar?/ I'm happy for you, about your new little apartment. Then you are a little more your own boss and can live your own lifestyle.

Представники англомовних країн зорієнтовані швидше на забезпечення «...кожному свободи та незалежності самовираження за умов заборони на нав'язування іншим власної волі та втручання в його справи» [26, с.74] і надають партнеру можливість не погоджуватись із власною думкою або твердженням. Уникання догматичної мовленнєвої поведінки, надання партнеру по спілкуванню простору для контраргументів та врахування можливості, що партнер по спілкуванню може дотримуватися іншої думки, реалізується мовними засобами для пом'якшення змісту висловлення: «*I believe*», «*I think*», «*I have a feeling*». Англомовні комуніканти порівняно з українськими більш схильні до обґрунтування своїх питань або ж надають відповідну інформацію про себе:

Do you have a boyfriend? Or are you single.../ I'm generally more of a person who likes to laugh a lot and therefore makes a lot of jokes myself. And how is it with you? I can imagine that you don't have much free time because of your studies.../ It's nice that you have such a good understanding with your mother. How is it with your father? I'm particularly interested in this because I have two daughters your age.

Крос-культурні розбіжності виявляються також у реєстрі спілкування: в різних культурах вік або статус співрозмовника диктують неоднаковий ступінь формальності або неформальності спілкування. Як в українській, так і в комунікативній культурі англомовних країн пропозицію перейти на «ти» робить старший за віком партнер по листуванню, і в першому ініціативному листі слід обговорити вибір реєстру спілкування. Загалом у неформальному спілкуванні засобами ІКТ поширена форма звертання «ти», що викликає у частини школярів

відчуття дискомфорту: отже, в українській комунікативній культурі «ти» часто асоціюється не зі зміною модальності

Значно впливають на хід міжкультурної взаємодії уявлення учасників спілкування про партнера та країну, з якої він походить, авто- та гетеростереотипи англійських та українських учасників спілкування. Опитування школярів м. Кассель, проведене в 2018 році показало, що 15 % опитуваних не мали жодного уявлення про Україну та українців (ще для 5 % це інша, чужа культура), майже 13% асоціюють країну та українців з колишнім СРСР, Росією та російською мовою, 8% спадає на думку Київ, 7 % – бідність, скрутне політичне та економічне становище, далі йдуть спорт (брати Кличко), зима, холод та Чорнобиль. Слід зазначити, що, хоча українські учні досить реалістично оцінювали можливі знання англійців про Україну (у відповідях на питання «Що, на Вашу думку, англійці знають про Україну?» ними були перелічені ті ж самі символи), в реальному спілкуванні те, що для англійського партнера може бути простою констатацією факту, викликало в українських школярів почуття образи.

Проведене українськими дослідниками опитування про етнокультурні орієнтації населення нашої країни [39] встановило, що більшість українців вважають себе близькими за культурою до слов'янської нації. Цікавим виявився той факт, що «найближчими» у списку інших націй провідних країн світу для пересічного українця виявилися німці. Ці дані підтверджуються дослідженнями соціокультурних орієнтацій студентської молоді України: найбільший інтерес у молодого покоління викликає слов'янська культура (59%), дещо менший – західноєвропейська (17%), американська (14%), та східна (7%) [42, с.83].

Організований за підтримки фонду Сороса у 1993-1994 проект, метою якого було вивчення етнічних стереотипів та уявлень у жителів України про різні нації та народності і вплив цих уявлень на формування готовності народу до міжнаціональної взаємодії в різних сферах можливого співробітництва, встановив, що перший блок асоціацій українців щодо англійців пов'язаний з особливостями ставлення останніх до праці («акуратність», «порядок», «педантичність», «пунктуальність»). Результати опитування засвідчили, що

ставлення українців до англійців сповнене суперечностей: британці розглядаються як «ідеальні економічні партнери поряд з достатньо відчуженим міжособистісним ставленням» [12, с.121-142].

Спостереження за українською молоддю встановили, що автостереотип українських юнаків має позитивне забарвлення і є емоційно насиченим. Основними осями семантичного простору автостереотипу є «відкритість позитивним почуттям» (або людяність), «соціальна сила» та «психічний захист». Проте до недавнього часу були наявні суперечності в характеристиці українськими школярами «типового» українця: оптимістичність, швидкість реакції, висока активність, виражена мотивація досягнень, тенденція до домінування і нонконформістність поєднуються зі схильністю до пасивно-захисної позиції. Відчуття неможливості подолати перешкоди і розуміння того, що активність не призводить до розв'язання проблем, загострюють цей внутрішній конфлікт [12, с.108-109].

Розглянуті вище особливості МС представників української та англомакської культур дозволяють зробити кілька висновків. Для виконання функції посередника між культурами лише мовна підготовка є недостатньою. Адекватна вербальна поведінка в англomовному культурному контексті передбачає оволодіння школярами знаннями про норми взаємодії, цінності та менталітет партнера по спілкуванню, свідоме ставлення до відмінного і спільного між нормами двох комунікативних культур.

Досягненню цієї мети може сприяти цілеспрямоване порівняння автентичних текстів-зразків рідною та іноземною мовами, виявлення та аналіз розбіжностей у вербальній поведінці українською і англійською мовами, підключення розумових операцій, які, за словами М.В.Манакіна, «реалізуються в процесі порівняння, інтерпретації, узагальнення, обговорення та інших подібних дискурсивних форм передачі суті явищ іншомовної культури» [26, с.80].

Слід, однак, зазначити, що існування крос-культурних відмінностей не означає їх абсолютизацію. Б. Гайер говорить у зв'язку з цим про недопустимість надання готових рецептів і висловлювань типу: американці спілкуються так,

«китаєць» на відміну від «німця» реагує в подібній ситуації таким чином...[49]. Діяти адекватно в ситуаціях МС не означає відмову від власних культурних стандартів і повне наслідування норм культури країни партнера по спілкуванню. МС є рухом назустріч обох сторін. Важливішими передумовами успішної взаємодії представників двох культур є, на нашу думку, усвідомлення особистістю власної культурної ідентичності та її адекватна презентація, формування свідомого ставлення до стереотипних уявлень і упереджень (як власних стосовно до німецької культури, так стереотипів партнера щодо України), розвиток соціальної компетентності (емпатії, готовності до діалогу, саморефлексії).

Висновки до I розділу

Проведене нами дослідження теоретичних основ навчання учнів старшого шкільного віку ПМ англійською мовою засобами ІКТ дозволяє зробити висновок про позитивний вплив включення до системи уроків з англійської мови спеціальних завдань для виконання в умовах онлайн-навчання, які сприяли б розвитку рефлексії школярів, усвідомленню ними себе як суб'єкта діяльності, розширенню соціальної компетентності, розвитку творчого мислення тощо. Результати проведеного нами аналізу психологічних та психолінгвістичних особливостей ПМ засобами ІКТ повинні бути враховані при визначенні основних принципів організації навчання ПМ засобами ІКТ.

Наш аналіз лінгвістичних характеристик ЕЛ і КО і виділені на його основі позамовні, мовні і мовленнєві стандарти написання ЕЛ і КО дозволяють стверджувати про появу нових – електронних – жанрів ПМ, що необхідно врахувати при визначенні змісту навчання англійської мови учнів старшого шкільного віку. Розглянуті міжкультурні аспекти ПМ представників української та англійської культур, порівняльний аналіз ЕЛ і КО англійською мовою, створених представниками української та англійської культур засвідчують необхідність оволодіння школярами в процесі навчання ПМ засобами ІКТ комплексом соціокультурних знань і навичок, необхідних для виконання ролі посередника між двома культурами.

Таким чином, отримані нами в процесі дослідження теоретичних основ навчання старшокласників ПМ англійською мовою засобами ІКТ результати дозволяють перейти до розгляду практичних питань розробки методики навчання ПМ засобами ІКТ.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ УЧНІВ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ЗАСОБАМИ ІКТ.

2.1. Мета і зміст навчання англомовного писемного мовлення за допомогою ІКТ.

Наступною проблемою, яка має бути вирішена в межах розроблення методичних основ навчання писемного англомовного мовлення засобами ІКТ, є проблема визначення *змісту навчання*. Вона залишається однією з основних у методиці, оскільки в змісті навчання реалізується його мета. Зміст навчання визначається як сукупність того, чим суб'єкти навчання повинні оволодіти для того, щоб якість та рівень їхнього володіння виучуваною мовою відповідала завданням даного навчального закладу [27, с.15]. Отже, зміст навчання тісно пов'язаний з *цілями навчання*.

Сучасні методичні дослідження визначають цілі навчання ІМ через виділення окремих компетентностей. Мета навчання ІМ у старшій школі формулюється наступним чином: «... формування та розвиток іншомовної комунікативної компетентності в міжкультурних (загальнокультурних, навчальних та професійних) ситуаціях» [35]. Сама ж іншомовна комунікативна компетентність визначається як «сукупність здібностей, вмінь, знань, установок і якостей особистості, що дозволяють ... успішно та адекватно спілкуватися ІМ в ситуаціях МС різних видів і типів з урахуванням зовнішніх соціокультурних та внутрішніх ситуативних факторів...» [35]. Складниками англомовної комунікативної компетентності виступають лінгвістична (мовна), мовленнєва, соціокультурна, навчальна та професійна компетенції [27, с.16]. *Лінгвістична компетентність* включає лексичну, граматичну фонетичну та орфографічну компетентності. Вона охоплює знання лексичного, граматичного, фонетичного та орфографічного матеріалу та навички оперування ним. *Мовленнєва компетенція* охоплює вміння в чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, читанні, говорінні та письмі. До структури *соціокультурної компетенції* (СКК) включають соціокультурні знання (мовні та країнознавчі) та

вміння (практичні та міжкультурні). Під *навчальною компетенцією* розуміють здібність до самостійного та самокерованого навчання, яка забезпечується знанням навчальних стратегій та технік і вмінням використовувати їх у навчанні [27, с.23-33].

Розширене трактування цілей навчання, яке виявляється в різних типах і видах компетентностей, обумовлює багатокomпонентність складу змісту навчання. Змістом предмета навчання стає міжкультурна комунікація або діалог культур у всіх його аспектах та компонентах, а змістом процесу навчання – процес навчання міжкультурної комунікації шляхом формування цільових компетенцій, на основі відповідних знань, навичок, умінь, настанов та якостей особистості [30, с.40].

Такі складові компетентностей, як *навички* (лексичні, граматичні, фонетичні, орфографічні) виділяються більшістю дослідників, причому навички, які співвідносяться з видами мовленнєвої діяльності (читання, говоріння, письмо, аудіювання), які раніше відносили до компонентів змісту навчання [27, с.141], відносять до практичних цілей навчання, на відміну від навичок, які «являють собою необхідні компоненти кінцевих умінь або базу для розвитку останніх» [27, с.53-54], або «елементарних», «проміжних умінь». Зокрема О.Б.Тарнопольський, розглядаючи компоненти змісту навчання як *об'єкти педагогічного контролю*, відносить до таких лише навички [40, с.21]. За думкою дослідника, до змісту навчання ІМ відносяться:

- 1) мовленнєві вміння;
- 2) навички та (елементарні) вміння оперування відібраними мінімумами мовного матеріалу, системними знаннями про виучувану мову, які мають комунікативне значення, та специфічними правилами високого рівня узагальненості, кінемами, паралінгвістичними засобами писемного мовлення та країнознавчими фоновими знаннями.

Не заперечуючи логічність позиції О.Б.Тарнопольського зауважимо, що існують і інші підходи до визначення компонентного складу змісту навчання. Зокрема О.Б.Бігич, з думкою якої ми погоджуємося, підкреслює, що «якщо цілі і зміст навчання описувати в термінах навичок і умінь, то це призводить до

певного перетинання понять, що є небажаним як в дослідницькому плані, так і з погляду практики. На практиці вчителю необхідно точно знати, з чим реально він і його учні повинні мати справу, оволодіваючи мовленнєвими навичками і вміннями, що виступає предметом їх діяльності» [6, с.59]. У трактуванні О.Б Бігич зміст навчання є складною діалектичною єдністю, яка складається із взаємодії певним чином організованого *навчального матеріалу (змісту навчального предмету)* та *процесу його навчання*. Специфіка предмету ІМ – навчання діяльності спілкування (комунікативної діяльності) – обумовлює специфіку предмету діяльності при навчанні ІМ, в якості яких виступають як думки (ідеальний предмет), так і одиниці мови (матеріальний предмет). З цих позицій зміст навчання визначається як іншомовний мовний і мовленнєвий матеріал, дії з цим матеріалом в цілях передачі та прийому певного позамовного предметного змісту, а також сам предметний зміст [6, с.60].

З позицій комунікативного підходу процес навчання ІМ будується як модель реального процесу спілкування, отже оперування при розгляді проблеми змісту навчання такими поняттями, як контекст спілкування та його основними компонентами і категоріями (*сфери, ситуації, ролі і комунікативні наміри учасників МС*) не викликають сумніву.

Критично розглядаючи доцільність включення *тем* в зміст навчання ІМ, С.Ю.Ніколаєва справедливо вказує на доцільність розмежування двох понять «теми». З одного боку, поняття «тема» використовується для позначення певної сфери позамовної дійсності («Квартира», «Будинок», «Професія»), яка є екстралінгвістичним компонентом шкільної підготовки школярів і відноситься до конкретних вимог щодо їхньої мовної підготовки, тобто до цілей навчання, а з другого – як формулювання предмету конкретного повідомлення [27, с.10-13].

У зв'язку з вище викладеним доцільно представити позицію дослідників, які виділяють окремо **функціональний (комунікативний)** та **предметно-змістовий компоненти** змісту навчання [8]. До першого вони відносять сфери, ситуації і програми їх розгортання, комунікативні ролі, мовленнєві дії та їх вербальну реалізацію), до другого – предметний зміст спілкування, що передається за допомогою мовного і мовленнєвого матеріалу,

тобто те, про що ми говоримо, читаємо, пишемо тощо: теми, проблеми, характерні для типових ситуацій спілкування, теми, сформульовані з різним ступенем проблемності, предмети обговорення, проблемно-тематичні комплекси.

Отже, предметний зміст висловлення конкретизується в певних *ситуаціях* спілкування. С.Ю.Ніколаєва визначає мовленнєву ситуацію як таку ситуацію дійсності, яка викликає ту або іншу реакцію [методика, с.155], як «динамічну систему взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного та суб'єктивного плану (включаючи мовлення), що залучають людину в мовну комунікацію та визначають її поведінку в межах одного акту спілкування як в ролі мовця, так і в ролі слухача». Дослідниця визначає чотири фактори-компоненти комунікативної ситуації: 1) обставини дійсності, в яких відбувається комунікація (включаючи наявність сторонніх осіб); 2) відношення між комунікантами (суб'єктивно – особистість співрозмовника); 3) мовленнєві наміри; 4) реалізація даного комунікативного акту.

В цьому сенсі ситуація є складовою частиною контексту, в якому відбувається процес комунікації і входить в функціональний (комунікативний) компонент змісту навчання ІМ.

Наступним компонентом змісту навчання виступає **лінгвістичний (мовний і мовленнєвий) компонент** [8], оскільки він, як і відповідні навички, є основою для досягнення цілей навчання. До лінгвістичного компонента змісту навчання ІМ відносять мовний і мовленнєвий матеріал різного рівню організації, правила оформлення та оперування ним, елементи мовного знання, мовленнєвого досвіду, мовної культури (лінгвістичні одиниці), учбово-інструктивний матеріал – структури, мовленнєві зразки, учбові інструкції (правила), лінгвістичні поняття; сигнали (індикатори, формули) соціального спілкування та забезпечення комунікації; елементи гіперлінгвістичної інформації – відомості про мовні одиниці, що стосуються їх розподілення в стилях та сферах спілкування, а також про особу мовця, його відношення до співрозмовника та до висловлення; елементи паралінгвістичної інформації тощо.

Інтенсивна розробка методів вивчення ІМ у межах соціокультурного підходу зумовила акцентування уваги на співвивченні мови і культури. До **соціокультурного компонента** змісту навчання вчені відносять *знання, навички і вміння, здібності та якості особистості*.

До «культурного» [29, с.9] компонента змісту навчання ІМ у початковій школі З.Н. Никитенко та О.М. Осіянова включають *мовні знання* (безеквівалентної та фонової лексики, *знання національної культури* (національних реалій, етикету) та навички і вміння мовленнєвої та немовленнєвої поведінки. Новизна підходу Т. І. Бондар [7] полягає в виділенні нею, поряд із знаннями, навичками і вміннями такого компоненту СКК, як *здібності*, а саме: лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної та соціокультурної («культурологічної») спостережливості, соціокультурної чутливості до тенденцій у взаємодії загальнопланетарного і національного в змісті мовленнєвої поведінки, соціокультурної неупередженості. Роль соціокультурного компонента у навчанні ІМ важко переоцінити, оскільки він «розвиває особистість того, хто навчається, в культурному плані ..., формує його світогляд у межах нового для нього мовного середовища ..., значно підвищує мотивацію» до вивчення англійської мови.

Практичної реалізації мети навчання ІМ – оволодіння школярами різними типами компетенцій-складових іншомовної комунікативної компетентності – можна досягнути лише за умов відповідності змісту навчання визначеним цілям. Розглянуті нами позиції вчених [30 та інші] дозволяють стверджувати, що зміст навчання ІМ являє собою багатокомпонентне утворення. МС розглядається як діалог культур, тобто передача певного предметного змісту, і його моделювання в навчальному процесі означає для нас необхідність включення до змісту навчання таких компонентів:

1) *предметно-змістового*, до якого ми відносимо теми, проблеми МС, в яких передається його предметний зміст;

2) *функціонально-комунікативного*, до якого входять сфери та ситуації МС, комунікативні та соціальні ролі його учасників, їхні мовленнєві дії;

3) *лінгвістичного*, який включає мовний і мовленнєвий компоненти. Мовний компонент складають лексичний, граматичний, фонетичний та орфографічний матеріал, до мовленнєвого компонента входять зразки мовлення на рівні тексту, надфразової єдності, фрази, вільні та стійкі словосполучення тощо.

Аналізуючи складники соціокультурної компетентності ми, вслід за Н.Ф.Бориско [8], дійшли до висновку про недоцільність виділення окремого, *соціокультурного компонента* змісту навчання. Логічним представляється такий підхід до відбору змісту навчання, при якому «кожний компонент потрібно буде збагатити інформацією про культуру країни, мова якої вивчається (знання, мовленнєвий матеріал, ситуації, теми, навички і вміння), щоб все «працювало» на міжкультурну комунікацію та забезпечувало б зв'язок з культурою країни, мова якої вивчається. Таким чином, соціокультурний компонент експліцитно або імпліцитно присутній у всіх вище названих компонентах змісту навчання ІМ (схема 2.1.1).

Схема 2.1.1 Компоненти змісту навчання ІМ.

Описаний нами вище підхід представлений у Програмі [], яка є моделлю відбраного та мінімізованого змісту навчання. Програма забезпечує досягнення цілей навчання МС, визначає та описує три мінімуми: 1) тематичний (представлений комплексними темами і проблемно-тематичними комплексами, що реалізуються в текстах, вправах, візуальних елементах тощо); 2) функціональний (сфери і ситуації спілкування, ролі та мовленнєві дії для вирішення завдань спілкування та вербалізації інтенцій) та 3) формальний (лексичний, граматичний, фонетичний та орфографічний мінімуми). Кожен з них вміщує соціокультурні компоненти. Зміст для зазначених компонентів відбирається на основі Програми, а також інших програмних документів.

Оскільки в нашому дослідженні йдеться про письмове мовлення, доцільно звернутися до вимог Програми стосовно розвитку цього виду мовленнєвої діяльності. У Програмі [35] надані релевантний для школярів старшого шкільного віку перелік жанрів писемного спілкування, в яких учні повинні вміти висловлюватись щодо широкого спектру соціальних, навчальних та загальнокультурних тем, відповідні комунікативні наміри та їхня вербальна реалізація.

Завдання Програми – надання загальних орієнтирів у навчанні всіх видів мовленнєвої діяльності (у тому числі ПМ), тому цілі навчання ПМ засобами ІКТ необхідно конкретизувати. Враховуючи вимоги Програми, дані анкетування та опитування британських та українських школярів, **мету** навчання ПС засобами ІКТ можна сформулювати так: *формування та розвиток навичок створювати тексти КО та ЕЛ в особистій сфері ПМ засобами ІКТ.*

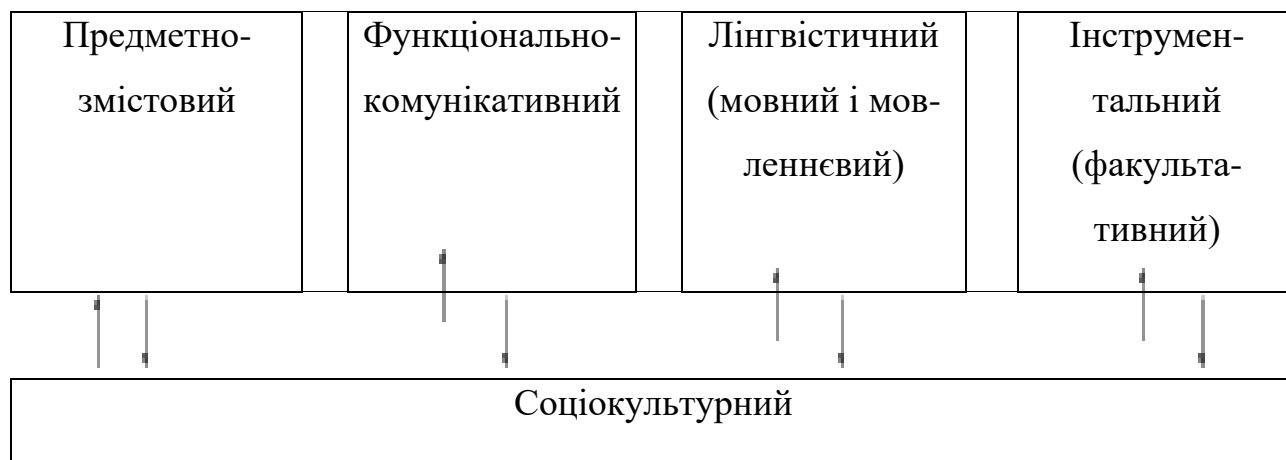
Навчання ПС засобами ІКТ є водночас навчанням МС, змістом якого виступає діалог української культури та культур англomовних країн. Отже **предметно-змістовий компонент** змісту навчання охоплює теми та проблеми, що обговорюються учасниками ПМ засобами ІКТ.

До **функціонально-комунікативного компонента** змісту навчання увійдуть ситуації, ролі та комунікативні наміри учасників ПМ засобами ІКТ та їхні мовленнєві дії.

Розглянуті нами в першому розділі лінгвістичні особливості КО і ЕЛ та виділені на основі проведеного аналізу мовні, мовленнєві та позамовні стандарти їхнього оформлення свідчать про необхідність виділення **лінгвістичного компонента** змісту навчання ПМ засобами ІКТ, що включає мовний та мовленнєвий компоненти (мовний і мовленнєвий матеріал, що використовується в електронному ПМ, тексти КО і ЕЛ тощо). Соціокультурний аспект цього компонента передбачає оволодіння старшокласниками знаннями, навичками, проаналізованими нами у розділі 1.3.

Використання у навчанні ПМ засобами ІКТ Інтернету зумовлює необхідність включення до змісту навчання ПМ засобами ІКТ додаткового **інструментального** компонента, який забезпечує оволодіння знаннями,

навичками, які є складовою так званої «Інтернет-компетентності» [56]. Ми припускаємо, що з часом формування Інтернет-компетентності стане прерогативою шкільної підготовки, і визначаємо інструментальний компонент як *факультативний* у навчанні ПМ засобами ІКТ (схема 2.1.2).

Схема 2.1.2 Компоненти змісту навчання ПМ засобами ІКТ.

Зміст виділених нами компонентів представлений в табл. 2.1.1. У відповідності до обраного нами підходу кожен з вище названих компонентів розглядається нами у двох – *загальнокультурному* та *соціокультурному* аспектах.

Наступним кроком є опис процедури та відбір матеріалу для визначених нами компонентів змісту навчання. *Індуктивно-комунікативний метод* [24, с.154] заснований на підході, при якому «роботі на мовному рівні повинно передувати ще більш важливе дослідження на комунікативному рівні».

Інструментом операцій відбору текстів та мовного інвентаря виступають такі комунікативні категорії, як сфера, вид і ситуація спілкування, комунікативні ролі його учасників, завдання спілкування, мовленнєві дії та їх вербалізація. Таким чином, процедура відбору включає три стадії: 1) відбір тематики та ситуацій спілкування, в межах яких буде здійснюватися навчання навичкам і вмінням електронного ПМ, 2) відбір текстів та мовного матеріалу, 3) відбір знань, навичок і вмінь, якими учні повинні оволодіти в процесі навчання ПМ засобами ІКТ.

У відборі змісту навчання ми спиралися на принципи, сформульовані Н.Ф. Бориско [8, с.104-105]:

1) Системність и модельність змісту, що підлягає процедурі відбору, тобто адекватність навчального матеріалу ситуаціям спілкування, відбір таких

одиниць мови і мовлення, які забезпечували б реалізацію актів спілкування в типових ситуаціях МС.

2) Необхідність та достатність змісту навчання та його окремих частин (компонентів) для досягнення цілей навчання.

3) Вживаність, яка визначається за допомогою показників частотності та поширеності кожного елемента того або іншого компонента в ситуаціях МС.

4) Доступність відібраного змісту навчання для його засвоєння у визначені строки навчання та за допомогою запропонованих вправ, прийомів і завдань.

5) Відповідність комунікативним потребам школярів, їх інтелектуальному рівню та інтересам.

Моделювання у процесі навчання ПМ засобами ІКТ діалогу української культури та культур англomовних країн передбачає необхідність відмови від монокультурної спрямованості [26, с.160]. Створення передумов для міжкультурного співставлення норм спілкування рідною та ІМ, ціннісних орієнтацій української культури та культур англomовних країн досягається зокрема завдяки виділеному нами б) принципу контрастивності при відборі навчального матеріалу.

Відбір **предметно-змістового** компонента змісту навчання здійснювався на основі результатів проведених анкетування й опитування українських та британських школярів, аналізу ЕЛ і КО українських та британських комунікантів. У результаті аналізу ми дійшли висновку про те, що даний компонент змісту навчання повинен бути особистісно-орієнтованим. Це означає опору в навчанні ПС засобами ІКТ на «переживання, властиві всім людям», незалежно від їхнього культурного походження, теми (проблеми)-універсалії. Отже до предметно-змістового компонента дібрані такі теми: інтереси, уподобання і хобі, особистісні якості, проблеми молоді, сім'я, дружба, любов, шкільне життя, особисте і суспільне життя тощо. Соціокультурний аспект предметно-змістового компонента представлений інформацією про теми «табу» в Великобританії та Україні, образ України в Великобританії та Великобританії в Україні.

Наступним етапом стало добір та визначення **функціонально-комунікативного компонента** змісту навчання, тобто типових ситуацій та соціально-комунікативних ролей учасників ПМ засобами ІКТ. Аналіз досвіду пробного навчання показав доцільність включення до цього компонента таких типових комунікативних ситуацій ПМ засобами ІКТ: 1) реєстрація електронної адреси, account на англомовних сайтах; 2) публікація КО; 3) листування засобами ІКТ.

Аналіз комунікативних намірів текстів, що функціонують у визначених нами типових комунікативних ситуаціях ПС засобами ІКТ (див. розділ 1.2.), дозволив виділити *основні комунікативні наміри* (табл. 2.1.2).

Інформативні (Informational) та фатичні (Factual) наміри та їхня вербальна реалізація представлені в Програмі [35].

Наступним кроком після визначення типових комунікативних ситуацій став відбір на основі визначених нами принципів *текстів* для навчання ПМ засобами ІКТ. Для **інструментального компонента** нами дібрані головні Web-сторінки англомовних Mail-служб та освітніх сайтів, формуляри

Таблиця 2.1.2

Типові комунікативні ситуації ПМ засобами ІКТ

Типова комунікативна ситуація	Тип тексту	Адресант/адресат	Основні комунікативні наміри
1) реєстрація електронної адреси, account на англомовних сайтах	формуляр реєстрації (Web-сторінка сайту англомовних Mail-служб, освітнього сайту)	користувач сайту/ служба реєстрації сайту	інформативні: повідомлення імені, віку, адреси, дати народження, інформації про пароль, обрану електронну адресу тощо

2) публікація КО на німецькомовних сайтах знайомств	контактне оголошення (КО)	користувач сайту / інші користувачі сайту	інформативні/фатичні: надання інформації про інтереси, уподобання, хобі, мотиви пошуку партнера по листуванню
3) листування	електронний лист (ЕЛ)	представник української культури/ представник німецькомовної країни	інформативні/фатичні

реєстрації електронної адреси та скриньки (Account) на англомовних освітніх сайтах, правила електронного етикету.

Далі до **лінгвістичного (мовного і мовленнєвого) компонента** були дібрані автентичні КО та ЕЛ українських та британських комунікантів і конкретний мовний орфографічний та пунктуаційний матеріал, правила графічного оформлення КО та ЕЛ (засоби емотикону, написання умляутів тощо), лексичний (модальні прислівники і частки; формули встановлення та виходу із контакту). Загальний мовний і мовленнєвий матеріал, який використовується у писемному мовленні, не підлягав спеціальному відбору, оскільки він визначений Програмою та іншими програмними документами [35].

Таким чином, до змісту навчання ПМ засобами ІКТ ми включаємо:

1) **предметно-змістовий компонент**, який охоплює теми та проблеми, що обговорюються учасниками ПМ засобами ІКТ;

2) **функціонально-комунікативний компонент**, який складається із ситуацій, ролей та комунікативних намірів учасників ПМ засобами ІКТ, їхніх мовленнєвих дії;

3) **лінгвістичний компонент**, який забезпечує навчання школярів позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення ЕЛ та КО і до складу якого включені тексти КО і ЕЛ, мовний і мовленнєвий матеріал, який використовується у ПМ засобами ІКТ;

4) факультативний **інструментальний компонент** включає тексти (Web-сторінки англomовних сайтів, формуляри реєстрації тощо) і передбачає оволодіння старшокласниками знаннями, навичками, які відповідають за формування Інтернет-компетентності школярів.

Наступним після відбору змісту навчання завданням стало визначення принципів навчання ПМ засобами ІКТ, які будуть розглянуті в наступному підрозділі дослідження.

2.2. Основні принципи формування англomовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання.

Розробка методичних основ навчання англomовної писемної компетентності передбачає визначення методичних принципів – взаємопов'язаних і взаємообумовлених вихідних положень, які визначають як основні (загальні), так і другорядні параметри процесу навчання, а також найбільш ефективні для конкретних умов засоби досягнення визначеної дидактичної мети [24, с.139].

У сучасній методиці спостерігаються істотні розбіжності в інтерпретації найважливіших дидактико-методичних категорій «підходи до навчання», «методи навчання» та «принципи навчання» ([27; 40]).

Вслід за О. Б.Тарнопольським ми розуміємо під *підходом* «світоглядну категорію, яка відображає соціальні установки суб'єктів навчання, ... включає, визначає методи, форми, прийоми» навчання [40, с.97]. Досліджені в першому розділі психологічні, психолінгвістичні і лінгвістичні передумови, аналіз міжкультурних аспектів АПК засобами ІКТ дозволяють визначити три основних підходи, на основні положення (принципи) яких ми спираємось у нашій роботі: комунікативний, особистісно-діяльнісний і соціокультурний підходи [21 та ін.]. Саме ці підходи втілюють основні положення нової, особистісно-орієнтованої концепції навчання, орієнтованої не лише на кількісні, результативні сторони процесу навчання (рівень сформованості знань, навичок), але й на якісні, процесуальні характеристики ефективності учбового процесу.

Виділений нами вище **комунікативний підхід** до навчання англomовного спілкування зумовлює необхідність включення до низки методичних принципів формування АПК засобами ІКТ **принципу комунікативності** (О.Б.Бігич). Втілення цього принципу вимагає врахування і моделювання в процесі навчання основних факторів і параметрів МС, а саме: навчання вмінням брати участь у спілкуванні на основі спеціально відібраних типових комунікативних ситуацій, що моделюються на занятті з ІМ; створення вмотивованої потреби в мовленнєвому спілкуванні ІМ, максимально можливої комунікативності мовленнєвих операцій у роботі над мовним матеріалом; оцінювання кожного мовленнєвого твору або тексту з погляду його реальної представленості в природних актах спілкування тощо.

Реалізація **принципу особистісно-орієнтованої спрямованості навчання** одного з базових принципів **особистісно-діяльнісного підходу**, передбачає врахування реальних комунікативних потреб, мотивів та цілей старшокласника при відборі іншомовного змісту навчання. Здібність до МС як результату інтенсивної пізнавальної діяльності школярів, розкриття їхнього інтелектуального та творчого потенціалу формується лише тоді, якщо в навчальному процесі студент виступає від власної особи. Приоритетне значення надається змістовним аспектам навчання, які сприяють розвитку емоційно-оцінювального відношення школярів до засвоюваного змісту, самостійності та активності в процесі МС [8, с.6]. Стосовно організації процесу навчання втілення цього принципу означає переорієнтацію загального процесу на розв'язання самими студентами конкретних навчальних завдань, надання переваги самостійним, груповим і колективним формам навчання. Навчання організується як спільна діяльність викладача і школярів, де акцент переноситься з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність школярів.

Діяльнісна компонента особистісно-орієнтованого підходу в навчанні АМ зумовлює організацію процесу навчання ПМ засобами ІКТ як міжособистісну, а не рольову взаємодію вчителя і школярів зокрема завдяки створенню автентичних ситуацій спілкування як на уроках, так і на самостійних заняттях. Передумовою повноцінного спілкування між вчителем та учнем на рівні «обміну

сміслами» є створення атмосфери взаємної поваги та рівності, можливості взаємного навчання головних суб'єктів навчального процесу. До основних передумов створення клімату психологічної комфортності на занятті з АМ, релевантних й для навчання ПМ засобами ІКТ, О.Б. Тарнопольський та С.П. Кожушко відносять зокрема толерантне відношення до помилок, яких припускаються учні, виправлення лише комунікативно-значущих та ігнорування решти помилок. Важливе значення має створення стійкої позитивної мотивації школярів, «постійна демонстрація викладачем своєї впевненості в здібностях та можливостях» школярів, а також надання студентам права самим регулювати процес навчання ІМ [40, с.70-71].

Орієнтація на переважно продуктивний характер учбової діяльності зумовлює важливість наступного принципу особистісно-діяльнісного підходу – ***принципу практичної спрямованості навчання*** або ***принципу практичної реалізації комунікативної компетенції*** [27, с.81]. Навчити творчого використання мови можливо лише в процесі спілкування, активного практичного застосування засвоєного на занятті змісту навчання. Як зазначають дослідники, в сферу дії цього принципу попадає і загальнометодичний принцип домінуючої ролі вправ, необхідність моделювання в них реальних умов спілкування. У навчанні ПМ засобами ІКТ принцип практичної спрямованості навчання реалізується також шляхом залучення школярів у процес реального спілкування один з одним, з іншомовним партнером та з вчителем.

Процес набуття старшокласниками індивідуального досвіду спілкування з іншою культурою вимагає створення ситуацій практичного використання мови як інструмента міжкультурного пізнання та взаємодії. Це обумовлює значущість у навчанні ПМ засобами ІКТ ще одного принципу особистісно-діяльнісного підходу – ***принципу автономного, самоорганізованого навчання***. Практична реалізація цього принципу означає для нас необхідність зміщення домінант з навчальної діяльності школярів на аудиторних заняттях на самостійну позааудиторну роботу. У зв'язку з цим завданням вчителя є залучення в навчальний процес таких форм і методів роботи, які б мотивували школярів до самостійної пізнавальної активності, сприяли усвідомленню ними того факту,

що оволодіння іншомовним спілкуванням є індивідуальним процесом, який значною мірою керується самим студентом. Листування школярів з іншомовним партнером, в процесі якого учні самостійно вирішують проблемні творчі завдання МС засобами ІМ, є, на нашу думку, одним з проявів автономії творчої учбової діяльності.

Соціокультурний підхід [34] зумовлює релевантність *принципу навчання іншомовного спілкування в контексті діалогу культур*. Цей принцип означає орієнтацію навчання, освіти на характер і цінності культури, прийняття соціокультурних норм, формування у школярів «комунікабельності, мовленнєвої тактовності, неупередженості поглядів і оцінок, готовності до спільної діяльності з людьми різних поглядів незалежно від їхнього етнічного, расового, соціального статусу та віросповідання».

Трактування послідовниками соціокультурного підходу в навчанні ІМ культури як «діалогу, обміну думками та досвідом, пізнання цінностей та традицій інших» та включення в контекст навчання не лише іншомовної, але й рідної культури виходить, на нашу думку, за межі *принципу культурологічності навчання* [26, с.72-73]. Навчання стандартної (нормативної) поведінки, притаманної носіям АМ в різних комунікативних ситуаціях [4, с. 72-73], усвідомлення старшокласниками спільного та специфічного в правилах мовленнєвої поведінки, навчання цих правил є, безумовно, однією з головних цілей навчання АМ, в тому числі й елементом підготовки школярів до МС засобами ІКТ. Враховуючи необхідність відмови від монокультурної спрямованості навчання, потрібно створити на занятті з ІМ умови для міжкультурного співставлення норм спілкування рідною та ІМ, ціннісних орієнтацій представників культур-учасниць учбового процесу.

Пізнання іншої лінгвокультури здійснюється через сприйняття та рефлексію цінностей рідної культури. Як підкреслюють дослідники, співставлення двох культур, попереднього та досвіду, що набувається, не повинно супроводжуватися оцінками «добре» або «погано», нав'язуванням старшокласникам різного роду стереотипів, використанням ІМ як засобу маніпулювання їхньої свідомістю. У навчанні ІМ засобами ІКТ ці ризики

зменшуються завдяки можливості набуття учнями в спілкуванні з іншомовними партнерами індивідуального досвіду пізнання іншої лінгвокультури. Водночас важливу роль у формуванні толерантного ставлення до цінностей нерідної культури відіграє обговорення відповідних змістів на заняттях з викладачем.

Принцип навчання англomовного спілкування в контексті діалогу культур пов'язаний із необхідністю залучення в процес навчання особистісного соціокультурного досвіду школярів (корекцію попереднього і опору на вже наявний), вивчення їхніх соціокультурних уявлень, необхідність вибору цікавих, особистісно значимих для школярів навчальних тем, проблем тощо. Водночас при відборі змісту навчання слід «брати до уваги доступність, зрозумілість і позитивне ставлення школярів до даної проблеми, бажання її обговорювати (наприклад, персоналізація проблеми, питання, теми...)» [26, с.80].

Таким чином, навчання ПМ засобами ІКТ буде успішним, якщо воно організоване за визначеними нами принципами навчання (комунікативним, принципами особистісно-орієнтованої та практичної спрямованості навчання, автономного та самоорганізованого навчання, навчання в контексті діалогу культур) та:

- орієнтоване на особистість учня старшого шкільного віку, його цілі, мотиви, потреби та ціннісні орієнтації;
- носить діяльнісний характер, тобто організоване як процес активної взаємодії головних суб'єктів навчання – вчителя і школярів, школярів між собою;
- побудоване як процес співставлення норм та цінностей української та культур англomовних країн;
- орієнтоване на створення ситуації практичного використання набутих знань, навичок і вмінь у спілкуванні з німецькомовними партнерами;
- надає можливість набуття особистісного досвіду спілкування з іншою культурою завдяки широкому використанню резервів самостійної роботи школярів.

2.3. Етапи експериментального навчання та комплекс вправ для формування англомовної писемної компетентності старшокласників.

Грунтуючись на аналізі досвіду зарубіжних дослідників [43], проведеному анкетуванні школярів (див. додаток А) та нашому досвіді проведення пробного навчання ми виділили три етапи формування англомовної писемної компетентності за допомогою ІКТ: *нульовий – інструментальний* (домінанта – інструментальний компонент змісту навчання), *перший – підготовчий* (домінанта – лінгвістичний компонент змісту навчання), *другий – основний* (домінанта – предметно-змістовий компонент змісту навчання). Підготовчий та основний етап охоплюють по два *підетапи*. Етапи та їхні цілі представлені в табл. 2.3.1.

Дані проведеного нами опитування школярів та аналіз результатів пробного та першої серії експериментального навчання показали, що не всі школярі мають досвід англомовного спілкування засобами ІКТ. Це диктує необхідність виділення *інструментального етапу* навчання з метою формування інструментальних навичок і вмінь, до яких належать: 1) навички користування програмою Internet Explorer; уміння орієнтуватися в організації E-Mail-програми, Account на англомовних сайтах, Web-сторінок англомовних Mail-служб та сайтів; реєструвати власну електронну адресу та Account (заповнювати формуляр, обирати електронну адресу, пароль тощо); 2) для відправлення ЕЛ: правильного заповнення шапки ЕЛ («To», «CC», «BCC», Subject); 3) для отримання ЕЛ: відповідати (Re: Mail), відповідати всім (Re:All), переадресувувати (Forward); видаляти (Delete) тощо.

Передбачається, що з часом усе більша кількість школярів будуть мати досвід роботи в Інтернеті, тоді інструментальний етап стане факультативним у формуванні АПК засобами ІКТ. Метою *підготовчого етапу 1.1* є формування навичок коректного використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ: коректного графічного оформлення КО та ЕЛ, формування навичок формулювання теми повідомлення, використання емотикону, графічного

Таблиця 2.3.1

Етапи формування англомовної писемної компетентності засобами ІКТ

№ та назва етапу	Домінуючий компонент	Цілі етапу
Нульовий інструментальний	інструментальний	Формування інструментальних навичок
Перший підготовчий	лінгвістичний	1.1. Формування навичок коректного використання позамовних, мовних та мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ, розвиток інструментальних навичок 1.2. Вдосконалення навичок використання стандартів і формування вмінь написання КО та перших ЕЛ (online)
Другий основний	предметно-змістовий	2.1. Розвиток умінь написання КО та ЕЛ (online), творчого писемного мовлення, інструментальних навичок 2.2. Розвиток умінь написання ЕЛ (online), творчого писемного мовлення

редактора як засобів компенсації інтонації, використання формул привітання та прощання, підпису, модальних дієслів і часток, етикетних контактних стимулів, мовних і мовленнєвих засобів для пом'якшення зворотного зв'язку тощо.

На підетапі 1.1 поряд з формуванням навичок коректного використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ відбувається подальший розвиток інструментальних навичок і вмінь: орієнтації

в організації Web-сторінок англomовних сайтів, реєстрації Account на англomовних сайтах знайомств тощо.

Етап 1.2 присвячений вдосконаленню навичок коректного використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення та формуванню вмінь написання КО та ЕЛ.

Мета етапу 2.1 – розвиток умінь написання КО та перших ЕЛ. Досвід пробного навчання показав, що у написанні КО та перших ЕЛ учні стикаються з рядом труднощів скоріше суб'єктивного характеру. КО і перші ЕЛ характеризуються однотипністю змісту, відсутністю оригінальності, тоді як встановлення першого контакту і початок листування завжди пов'язані зі спробами саморепрезентації, вимагають розвитку вміння ефектно і яскраво представити свою особистість. Отже, особливого значення на цьому етапі набуває виконання вправ для розвитку творчого писемного мовлення для розвитку саморефлексії та самоаналізу (див. розділ 1.1). На етапі 2.1 учні публікують КО на англomовних сайтах і відправляють перші ініціативні ЕЛ обраним партнерам по листуванню. На цьому етапі учні спілкуються з англomовними партнерами в режимі online (на заняттях та в Інтернет-класі (ЗІК)).

На другому підетапі 2.2 формуються вміння працювати в режимі online. На цьому етапі на основі вже сформованих навичок і вмінь ПС засобами ІКТ учні листуються з партнерами у режимі online. На цьому етапі особлива увага приділяється розвитку рефлексії щодо власної та іншомовної культур, розвитку соціокультурної спостережливості, емпатії, неупередженого ставлення до англomовної культури тощо.

Слід зазначити, що етапи формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ не ізольовані один від одного: так, вдосконалення інструментальних навичок продовжується на підготовчому та основному етапах (реєстрація та користування Account на англomовному сайті). Навички використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ підлягають подальшому вдосконаленню на наступних етапах тощо.

Відповідно до визначених цілей навчання та виділених навичок і вмінь, формування та розвиток яких є метою формування англomовної писемної

компетентності засобами ІКТ, до комплексу вправ для навчання ПС засобами ІКТ увійшли такі групи вправ:

1) вправи для формування та розвитку інструментальних навичок (виконуються на всіх етапах);

2) вправи для формування та вдосконалення навичок коректного використання позамовних і мовних стандартів оформлення КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі);

3) вправи для формування і вдосконалення навичок коректного використання мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі);

4) вправи для формування й розвитку вмінь написання КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі 1.2, основному етапі);

5) вправи для розвитку творчого писемного мовлення (виконуються на основному етапі).

У всіх названих групах вправ присутні вправи для розвитку СКК.

Комплекс вправ призначений для використання на трьох типах занять: аудиторних заняттях (АЗ), заняттях online без спілкування із англomовним партнером, та заняттях online із використанням англomовних сайтів, у спеціалізованих аудиторіях з доступом до Інтернету. Описаний комплекс вправ представлений у табл. 2.3.2.

Згідно відомої типології вправ [267] за критерієм «спрямованість навчальної дії» серед окремих груп вправ виділяються рецептивно-аналітичні вправи, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні та продуктивні вправи. На уроках під керівництвом учителя учні будуть виконувати переважно рецептивно-аналітичні вправи, спрямовані на аналіз позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ, на самостійно – рецептивно-репродуктивні та продуктивні (в режимах offline та online). Рецептивно-репродуктивні вправи можуть виконуватися як на уроках так і під час самостійної роботи.

За критерієм «ступень комунікативності» виділяються некомунікативні (зокрема корекція графічного оформлення ЕЛ, заміна / вставлення графічних

**Комплекс вправ для формування англомовної писемної компетентності
засобами ІКТ**

Етап навчання	Групи вправ	Типи вправ	Види вправ
Інструментальний	для формування інструментальних навичок	некомунікативні рецептивно-аналітичні умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні (online)	аналіз Web-сторінок англомовних Mail-служб, організації E-Mail-програми, правил реєстрації електронної адреси, ознайомлення із структурою ЕЛ заповнення формуляра для реєстрації електронної адреси
Підготовчий (1.1)	для формування навичок коректного використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ	некомунікативні і умовно-комунікативні рецептивно-аналітичні рецептивно-репродуктивні (offline)	аналіз позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ, соціокультурних особливостей англо-мовного писемного етикету

			коректне використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ
Підготовчий (1.1)	для розвитку інструментальних навичок	некомунікативні рецептивно-аналітичні умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні (online)	аналіз Web-сторінок англomовних сайтів, організації та правил реєстрації Account на англomовних сайтах заповнення формуляра для реєстрації Account на англomовних сайтах
Підготовчий (1.2)	для вдосконалення навичок використання стандартів та формування вмінь написання КО і ЕЛ	некомунікативні і умовно-комунікативні рецептивно-аналітичні	аналіз та інтерпретація мовленнєвої поведінки українських та англо-мовних комунікантів

		рецептивно-репродуктивні (offline)	коректне використання позамовних, мовних і мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ, написання КО та ЕЛ за допомогою формальних та змістовних опор
Основний (2.1)	для розвитку вмінь написання КО та ЕЛ, інструментальних умінь, творчого писемного мовлення (offline/online)	умовно-комунікативні рецептивно-аналітичні комунікативні продуктивні (offline/online)	аналіз КО і перших ЕЛ за формою і змістом, розвиток саморефлексії та самоаналізу написання і публікація КО, відправлення перших ініціативних ЕЛ англо-мовному партнеру
Основний (2.2)	для розвитку вмінь написання ЕЛ (online), для	комунікативні продуктивні (offline/ online)	аналіз соціокультурних особливостей електронного ПС,

	розвитку творчого писемного мовлення		розвиток рефлексії щодо власної та іншомовної культур, розвиток соціокультурної спостережливості, емпатії, неупередженого ставлення до англомовної культури «асоціативне» та «емоційне» письмо, листування всередині групи або з вчителем листування з англо-мовним партнером
--	--------------------------------------	--	---

символів, розширення / звуження речення за рахунок запропонованих лексичних одиниць / словосполучень, завершення зразка мовлення) та умовно-комунікативні вправи (написання ЕЛ за допомогою формальних опор, заповнення формулярів реєстрації електронної адреси та Account тощо). Такі вправи досить широко представлені у групах вправ, що виконуються на інструментальному та підготовчому етапах. До групи вправ для формування та розвитку вмінь написання КО та ЕЛ увійшли комунікативні вправи.

До комплексу увійшли вправи з вербальними та вербально-зображальними опорами (на етапі формування та вдосконалення навичок коректного використання позамовних, мовних, мовленнєвих стандартів оформлення КО та

ЕЛ) і вправи без опор (етап розвитку вмінь написання ЕЛ). У формуванні англомовної писемної компетентності засобами ІКТ використовуються парна, групова та індивідуальна форми роботи.

Описаний комплекс вправ з прикладами представлений нижче.

1) Група вправ для формування та розвитку інструментальних навичок і вмінь (виконуються на всіх етапах).

Вправа 1

Мета: ознайомлення зі структурою Web-сторінки англомовних Mail-служб.

Завдання: *Take a close look at the web pages and find out which link you are using*

- *be able to keep up with the news;*
- *be able to read weather forecasts;*
- *be able to set up an email box.* (Старшокласникам пропонуються копії 2-3

Web-сторінок (наприклад, *web.us*, *yahoo.uk* для аналізу).

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: взаємоперевірка, групове обговорення результатів аналізу.

Вправа 2

Мета: підготовка до вибору власної електронної адреси.

Завдання: *In order to write and send an email (i.e. electronic mail), you need an email address. It consists of your online service username and details of the mail servers that you receive from your provider:*

e.g. B.: Hans_Mueller@arcor.uk

Any information received from this sender address is «transferred» to you. Below you will find some email addresses. What do you think they say about their users? (1) steve@ibm.com; (2) barbaraP@thromble.com; (3) Herbert.s@imail.uk; (4) 9ella1999@yandex.us

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: Обговорення варіантів, порівняння результатів аналізу з ключем. *Ключ:* (1) *you are assumed to be an adult and knowledgeable about computers (ibm.com);* (2) *many will think that there is a woman behind this address,*

although it could definitely be a man, e.g. B. Peter Barbara, could stand (barbaraP); (3) the address may belong to a man from Germany (Herbert & .de); (4) it is suspected that the owner of this address is British (.uk).

Вправа 3.

Мета: реєстрація власної електронної адреси.

Завдання: To get an email address, you must first register with an email server. The most famous British email servers are, as you already know, web.uk, yahoo.uk. On the home page click on «Register now»/»Mail» «Login». You fill out a form in which you provide your personal information and the desired online service user name and password, and then click «Continue». Please note the spelling of special characters ue, ae, oe, ss.

Режим виконання: індивідуально, письмово.

Контроль: 1) взаємоперевірка та обговорення варіантів; 2) заповнення і відправлення форм.

Вправа 4.

Мета: ознайомлення з організацією E-Mail-програми.

Завдання: After successful registration you will be taken to your «mailbox». The mail program also manages your emails. Which character do you click when you:

1) find an email you sent two weeks ago;		
2) want to write a new email;		
3) are interested in whether new emails have arrived;		
4) mistakenly deleted an email?		

Insert corresponding numbers into the columns on the right.

Режим виконання: в парах, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння результатів виконання з ключем.

Ключ: a) Emails sent; b) Write an email; c) Inbox; d) Recycle bin.

Вправа 5.

Мета: навчити орієнтуватися в організації E-Mail-програми.

Завдання: You have received a new email. You read it and started writing a response. But because you don't have any more time, you want to continue writing the

answer in the morning. Now put the web pages in the correct order. Which key should you press to get to the corresponding page?

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння результатів виконання з ключем.

Ключ: 1) Inbox (click on «Between»); 2) Answers; 3) Save as draft. **Вправа 6** (А3).

Мета: ознайомлення зі структурою ЕЛ.

Завдання: *An email consists of an email header and an email body. What information is communicated in the email header? What do you think «An» stands for? «Regards»? Attach files? «Send»? «Save as draft»?*

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення результатів аналізу.

Вправа 7.

Мета: ознайомлення зі структурою Web-сторінки англomовних сайтів.

Завдання: *Take a close look at the web pages and find out which link you are using*

1) be able to place a personal ad;

2) be able to read other users' ads;

(Старшокласикам пропонуються копії 2-3 Web-сторінок (наприклад, <https://www.duolingo.com/>, <https://www.babbel.com/>, <https://www.memrise.com/>, для аналізу.

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: взаємоперевірка, групове обговорення результатів аналізу, порівняння з ключем.

Ключ: 1) deutsch-als- Fremdsprach.de: a) exchange; Find email partners; New topic; b) exchange; Find email partners; 2) mailfreunde.de: a) Contacts, search yourself; b) read contacts, requests; 3) kontaktanzeigen.de: a) Place a personal ad; b) Advertising area, email friendships.

Вправа 8 (А3, ЗІК).

Мета: реєстрація Account на англomовних сайтах.

Завдання: There are also numerous servers on the Internet that arrange email friendships in the UK. In order to place a personal ad, you must first register with them. Registration takes place in 2 steps: 1) First you have to create your own account (i.e. a type of email box in which the answers to your personal ad are stored). On the corresponding website, click on «Register for free» or «Create an account» or «Register». You fill out a form in which you provide your personal information and your email address and click on «Register» («Complete registration»). 2) After successful registration, you will receive an email in your mailbox with a link in the text. After you click on this, your registration will be successfully completed and you will have the opportunity to get in touch with the other users of the server.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) перевірка та обговорення варіантів; 2) заповнення і відправлення форм.

Вправа 9.

Мета: навчити користуватись власним Account на англomовних сайтах знайомств.

Завдання: In order to use your own account, you must provide your email address and password that you provided during registration in the «My Account» field on the home page. After you click «Log in», you will be taken to the «Account overview» page.

1) Which button do you click to publish your own personal ad?

2) Which link can you use to read the answers to your personal ad?

3) How can you respond to other users' personal ads?

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння з ключем.

Ключ: brieffreunde-brieffreundschaften.uk: 1) Place a new ad; 2) View received responses; 3) Mail friendships. Emailfreundschaft.de: 1) Place an ad; 2) My Account; 3) Read ads, respond. Life.org:

Група вправ для формування та вдосконалення навичок коректного використання позамовних і мовних стандартів оформлення КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі).

Вправа 10.

Мета: аналіз графічного оформлення КО та ЕЛ.

Завдання: Analyze personal ads and the emails below. How do you think they differ from traditional personal ads and letters? Then fill out the table.

Large and lower case	the spelling of ei, ie, ou, au, etc.	Separation and combination	Punctuation

Режим виконання: в парах, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів.

Вправа 11

Мета: формування навичок формулювання теми повідомлення.

Завдання: The «subject line» of a message should reveal as much as possible about the content. Read the emails below. Which «subject» could fit?

Regarding			
-----------	--	--	--

Hello Alla!!

Thank you for your mail!!! I was very pleased!!

I was really surprised that you didn't contact me at all and thought I had the wrong address. How nice that it finally worked!...

Режим виконання: індивідуально / в парах, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів.

Вправа 12.

Мета: ознайомлення із засобами емотикону.

Завдання: Below are small symbols made up of character combinations that are often found in personal ads and emails. «Smilies», also known as emoticons, are intended to signal feelings and emotions. Because the face of the person you are speaking to is not visible when emailing, “smilies” replace facial expressions. They are also used to prevent misunderstandings. Now try to guess what can be expressed with the following emotiograms:

a) :-)   b) :-(c) :-o   d) >:-(e) :-O   f) :-X   g) ;-)

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: обговорення варіантів та їх порівняння з ключем.

Ключ: a) I'm happy; b) am sad; c) surprise, shock; d) devil, sour; e) scream; f) I say nothing; g) wink one eye;

Вправа 13.

Мета: формування навичок використання засобів емотикону.

Завдання. Read the personal ads and emails and decide where and what feelings are expressed. Insert "smileys" (emotigrams) in the appropriate places. Then compare your variant with the original text.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: порівняння з оригінальними КО та ЕЛ, групове обговорення варіантів.

Вправа 14.

Мета: формування навичок використання позамовних і мовних стандартів оформлення КО.

Завдання: The contact ad below seems a bit boring... 😞 Make it more explicit!!!! (Please pay attention to upper and lower case letters, the writing of special characters, punctuation, separate and combined spelling, etc.).

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: взаємоперевірка.

Вправа 15.

Мета: вдосконалення навичок використання позамовних і мовних стандартів оформлення оформлення ЕЛ.

Завдання: Read the conventional letter below and format it like an email, i.e. use smileys, upper and lower case letters, write special, punctuation, separate and combined spelling, etc.).

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: взаємоперевірка.

3) Група вправ для формування і вдосконалення навичок коректного використання мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі).

Вправа 16 (А3).

Мета: аналіз мовних і мовленнєвих особливостей ЕЛ.

Завдання. Compare the emails below. What similarities (beginning, end) do they have? What linguistic means does the sender use to establish contact with his partner? (Старшокласникам пропонуються тексти ЕЛ з типовим для них мовним і мовленнєвим оформленням).

Режим виконання: в парах, усно або письмово.

Контроль: групове обговорення результатів аналізу.

Вправа 17.

Мета: ознайомлення з електронним етикетом.

Завдання: On the website www.emailhistories.uk, email users were asked what annoys them about some emails. Please read the opinions and formulate your rules for rude email. Compare this to netiquette in emails.

«When I read a «WKR» I get a crisis. Of course I know that it should say «With kind regards». But does he want to greet me or not? If so, then he will probably find the time to write out «With kind regards». And if he doesn't have the time, he could put it in the signature.»

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення варіантів

Вправа 18.

Мета: аналіз соціокультурних особливостей німецькомовного писемного етикету.

Завдання: Choosing the right salutation is very important. Please enter the salutation and farewell formulas listed below in the appropriate columns.

Address:

<i>Very private</i>	
<i>You know each other pretty well</i>	
<i>You know each other, but perhaps not very well</i>	
<i>Official letter</i>	

Adoption:

<i>Distantly polite</i>	
<i>Distanced friendly</i>	
<i>You know each other somewhat</i>	

<i>You know each other very well</i>	
--------------------------------------	--

Режим виконання: в парах, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів.

Вправа 19.

Мета: формування навичок використання формул привітання та прощання.

Завдання: *Please read the emails below and use the appropriate salutation and farewell formula.*

Контроль: групове обговорення варіантів.

Режим виконання: в парах, письмово.

Контроль: взаємоперевірка, обговорення варіантів в групі.

Вправа 20.

Мета: формування навичок використання модальних конструкцій і часток.

Завдання: *Read the emails below and use appropriate modal adverbs and particles where necessary: almost, really, finally, hardly, perhaps, of course, unfortunately, actually, certainly, quite, gladly, very, well, yes, already, just, well, simply, because, just, about, probably, after all.*

Dear Inna,

The weekend is over... again... and now I'm getting around to writing to you. Yesterday was the first oral final exam in my evening studies. And since I came to study beforehand, I am now incredibly happy that I passed the exam with a B (good)...

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння з оригінальними ЕЛ.

Вправа 21.

Мета: аналіз та інтерпретація особливостей мовленнєвої поведінки англомовних комунікантів.

Завдання: *Read the excerpts from 4 different emails. What did you want to express with “or”? How could the text be translated into Ukrainian? (1)...Do you find*

English difficult? The articles must be difficult to learn, right? The, a/an. In Ukrainian there is no such construction, which is much simpler.

(2)...

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: групове обговорення результатів аналізу та перекладу.

Вправа 22 (А3 або ЗКК).

Мета: формування навичок використання мовних і мовленнєвих засобів для пом'якшення зворотного зв'язку.

Завдання: *Some of the claims in the emails below seem too direct and do not take into account the partner's possible reaction. Save the situation, use in the appropriate places or, I think, I believe, I mean, I hope, etc.*

I'm quite old, but you can call me you and call me Alex, that's a pretty common name for you. I'm not just a research project for your studies, and you can't put an entire people in one box. There are also English who, in terms of character, would pass for a Ukrainian...

Режим виконання: в парах, усно або письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння з оригінальними ЕЛ.

Вправа 23 (А3).

Мета: аналіз та інтерпретація особливостей мовленнєвої поведінки українських та англомовних комунікантів.

Завдання: Please read the excerpts from the emails from the Ukrainian and German email partners. How do they differ?

<i>English mail partners</i>	<i>Ukrainian mail partners</i>
<i>Hello Anna, Thank you very much for your New Year wishes!! I'm very sorry to hear that your son was so sick. I wish him a good recovery with all my heart...</i>	<i>Hello, I'm fine, I was with my aunt in Lutsk at the weekend and have been back in Kiev since yesterday ...</i>
<i>Dear Alla,</i>	<i>Hello Florian!</i>

Thank you very much for your email. I will try to write a report here in England...

I didn't have a chance to answer your email over the weekend, but I sent you a letter with two photos by post ...

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення результатів аналізу.

Вправа 24

Мета: виявлення та аналіз можливих розбіжностей у мовленнєвій поведінці рідною та німецькою мовами у типових ситуаціях ПС.

Завдання: *Read the beginnings of the emails. In what situation would you start your email like this? How would you continue this email? Then compare your variants with the original emails.*

(1) Dear Marina, sorry that I haven't written for so long...

(2) Hello Alla!! I'm a terrible birthday forgetter, but I still thought of yours!! Unfortunately I didn't get around to writing you an email yesterday, so my birthday greetings won't reach you until today...

(3) Hello Anna,

I haven't heard from you for a long time...

Режим виконання: в парах, усно або письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів, порівняння з оригінальними ЕЛ.

Вправа 25

Мета: вдосконалення навичок використання мовленнєвих засобів, що забезпечують зверненість висловлення.

Завдання: *Read my email and write your comment between the lines. Show examples. Use the following expressions: In this respect we are (very) similar. Like you.../ We're (completely/somewhat) different:.../ I can understand that well, because.../ I don't understand that at all. I.../We have (almost/not) the same taste. / I have to remember that. / Great, I think that's a good idea!*

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) групове обговорення деяких листів; 2) читання деяких листів в групі з упізнаванням автора; 3) письмовий коментар-відповідь вчителя.

Вправа 26.

Мета: вдосконалення навичок використання контактних стимулів для підтримання «зворотного зв'язку».

Завдання: *Your German friend shares with you his impressions of Ukraine. Write a response letter in which you respond to the partner's statements. Show examples. Use the following expressions: You have a view of... that is simply incomprehensible (I just think it's great) / I think your way (attitude) is just great / You, I wouldn't generalize it like that... / Congratulations, good watched! But of course that depends on... / You're partly right, partly you're not:... / So what can I say about that? On the one hand, well, yes..., on the other hand... / You know what? This is another stereotype (prejudice) that you find everywhere...*

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) обговорення варіантів у групі; 2) взаємоперевірка.

4) Група вправ для формування і розвитку вмінь написання КО та ЕЛ (виконуються на підготовчому етапі 1.2, основному етапі).

Вправа 27.

Мета: аналіз контактних оголошень, виявлення їх змістовних особливостей.

Завдання: Read the personal advertisements that were published on the «Forum Goethe-Institut» and www.brieffreunde-brieffreundschaften.de websites.

What salutation is used? What is communicated? Fill out the table below.

	Name	Age	Interests	Other information
(1)				
...				

Режим виконання: в парах, письмово.

Контроль: обговорення варіантів в групі.

Вправа 28.

Мета: аналіз перших ЕЛ, виявлення їх змістовних особливостей.

Завдання: *Now read the first answers to the personal ads. How do they differ from the advertisements in terms of content and language?*

Режим виконання: в парах, усно.

Контроль: групове обговорення результатів аналізу.

Вправа 29.

Мета: формування вмінь написання КО.

Завдання: Now write a personal ad that you will publish on the dating server pages.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) індивідуальне читання та групове обговорення оголошень;
2) оголошення збираються, змішуються, роздаються школярам для взаємної перевірки, зачитуються в групі з упізнанням автора; 3) публікація КО.

Вправа 30.

Мета: розвиток умінь написання ініціативних ЕЛ.

Завдання: Now write your first emails to the partners you have chosen.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: читання та групове обговорення деяких ЕЛ, відправлення ЕЛ.

Вправа 31.

Мета: формування вмінь використання компенсаторних стратегій для опису соціокультурних мовних лакун.

Завдання: Here are some questions that the German students can easily handle. It's not easy for us, because a lot of things can't be translated so easily due to the different organizational forms and structures in both countries. Therefore: describe, explain, give examples...!

Do you have something like the ZVS in England?

How high are your social contributions?

Do you get BAfoeG?

What do you study?...

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів відповідей.

Вправа 32.

Мета: аналіз соціокультурних особливостей спікування засобами ІКТ.

Завдання: Name some taboo topics that you suspect are in The UK. Which topics should you definitely not broach? What shouldn't you ask? Compare your results with the opinions of England inhabitants and taboo researchers.

(Старшокласникам пропонуються результати досліджень щодо табу-тем в різних країнах світу).

Режим виконання: груповий, усно.

Контроль: групове обговорення, дискусія.

Вправа 33.

Мета: розвиток рефлексії щодо власної та іншомовної культур.

Завдання: Please put together a German-Ukrainian ABC. For each letter, write down a word (a term) that characterizes Ukrainian and German culture (e.g. history, art, personalities, etc.).

A for Adenauer	A for Andriyivskyj Usvis
B for Beethoven	B for borscht
C for CDU	C like...
D like...	

Режим виконання: в групах, письмово.

Контроль виконання: групове обговорення результатів.

Вправа 34.

Мета: розвиток рефлексії щодо власної та іншомовної культур.

Завдання: What associations do two countries – Ukraine and the UK – evoke in you? Which terms are important for your idea of the country? Please rank the terms in the table in order of importance.

Human rights, humanism, threat, freedom, culture, weakness, comfort, prosperity, decay, oppression, boredom, security, crime, civilization, patriotism, intellect, energy, honesty, spiritual world, dictate, discipline, drugs, decay of values, democracy, selfishness, harmony, peace, strength, mutual support, betrayal.

Ukraine	The Unoted Kingdon of Great B
1.	1.
2.	2.

...	...
-----	-----

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: групове обговорення варіантів, дискусія.

Вправа 35.

Мета: виявлення та аналіз упереджень до іншомовної культури.

Завдання: What does England mean to you? Please rank the claims in order of importance:

1. a land of order and discipline	
2. the culprit of the Industrial Revolution	
3. a country from which you can learn something	1
...	

Режим виконання: індивідуально, письмово.

Контроль: групове обговорення, дискусія.

Вправа 36

Мета: виявлення та аналіз стереотипів щодо власної та іншомовної культур.

Завдання: Please evaluate the accuracy of the following claims:

Judgments	right	wrong	white not
1. The English people are a better organized and disciplined people than the Ukrainians.			
2. National feelings are more developed among Ukrainians than among British people.			
3. ...			

Режим виконання: індивідуально, письмово.

Контроль: групове обговорення, дискусія.

Вправа 37.

Мета: розвиток соціокультурної спостережливості, чутливості та емпатії.

Завдання: Imagine that you are a British who is in correspondence with a Ukrainian partner. He(she) was once in Ukraine as a tourist. What could he/she write about our country? Write a letter in which you share «his» («her») impressions.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) групове обговорення листів; 2) обмін листами у групі, взаємоконтроль і написання відповідей.

5) Група вправ для розвитку творчого писемного мовлення (виконуються на основному етапі).

Вправа 38

Мета: розвиток умінь саморепрезентації, саморефлексії.

Завдання: Please answer the following questions in as much detail as possible (and honestly ☺).

WHAT is your greatest hope?

WHO or what is your secret passion?

WHAT are you embarrassed about?

WHAT drives you to despair?

WHO will you be eternally grateful to?....

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) читання, порівняння варіантів відповідей у групі; 2) читання з використанням прийому «Snowball».

Вправа 39. «Асоціативне письмо».

Мета: навчити працювати в режимі online.

Завдання: Write about what is bothering you at the moment. Try to adhere to the following rules:

Write down everything that comes to your mind very quickly in words, half-sentences, sentences;

Write without any pause;

Write as quickly as possible;

Forget grammar and purpose. Give in to your spontaneous ideas.

Time: 10 minutes.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) групове обговорення деяких листів; 2) читання деяких листів в групі з упізнаванням автора.

Вправа 40. «Daily run»

Мета: розвиток умінь саморепрезентації, саморефлексії.

Завдання: Place two columns on the paper. On the left is all the time data from the course of the last day. On the right, whatever feelings and fantasies come to mind about these dates. Then write a short story about the day.

Режим виконання: індивідуально, письмово.

Контроль: групове обговорення.

Вправа 41 (A3). «Alphabet of likes and dislikes»

Мета: розвиток вмінь саморепрезентації, саморефлексії.

Завдання: Write down what you like and what you don't like for each letter.

☺	☹
Andersdenkende	Adversaries
Brötchen	Bread rolls
Cappuccino	Chaos
D...	D...

Режим виконання: індивідуально, письмово.

Варіанти контролю: групове обговорення з «впізнаванням» автора.

Вправа 42.

Мета: розвиток стратегій планування змісту висловлення.

Завдання: Write an email to your friend. Consider which ideas from the exercises above can be included in this email. Then correct your email.

Режим виконання: індивідуальний, письмово.

Контроль: 1) обмін ЕЛ в групі, взаємоконтроль і написання відповідей; 2) групове обговорення деяких листів.

Комплекс вправ створювався з урахуванням специфіки формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ, а саме: необхідності забезпечення поетапного формування навичок і розвитку вмінь.

Висновки до II розділу

У другому розділі нами були розглянуті методичні основи формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ. Зокрема у межах відокремлених нами комунікативного, особистісно-діяльнісного та соціокультурного підходів, положення яких ми поділяємо, були визначені методичні принципи, які було покладено в основу розробленої методики формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ: комунікативний, особистісно-діяльнісний, навчання іншомовного спілкування в контексті діалогу культур, автономності тощо.

На основі вимог Програми, аналізу психологічних, психолінгвістичних і лінгвістичних передумов навчання ІС засобами ІКТ, соціокультурного аспекту спілкування українських та англomовних комунікантів, даних анкетування англomовних та українських школярів виділені предметно-змістовий, функціонально-комунікативний, лінгвістичний (мовний і мовленнєвий) та факультативний інструментальний компоненти змісту формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ. Компоненти змісту розглянуті нами у двох – загальнокультурному та соціокультурному – аспектах. На основі ситуативно-функціонального підходу відібраний навчальний матеріал, який став основою для створення комплексу вправ для формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ.

Проаналізувавши теоретичні передумови навчання, досвід пробного навчання та результати анкетування школярів, ми визначили три етапи формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ: інструментальний, підготовчий і основний. Підготовчий і основний етапи поділяються, у свою чергу, на два підетапи.

Розроблений комплекс вправ для формування англomовної писемної компетентності засобами ІКТ включає п'ять груп вправ та реалізується на трьох типах занять.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результатом проведеного нами дослідження проблеми формування англomовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання стали такі висновки:

1. У магістерській роботі досліджені психологічні і психолінгвістичні передумови електронного спілкування. Розглянуті результати соціолінгвістичних досліджень інформаційно-комунікативного, інтерактивного та перцептивного аспектів спілкування вчителів і школярів, проаналізований наш досвід проведення пробного навчання, на основі чого здійснена порівняльна характеристика «традиційного» аудиторного заняття і заняття в умовах онлайн за параметрами: мета спілкування, рольовий розподіл, форма спілкування, функції вчителя, зворотній зв'язок, зміст спілкування, взаємовідносини між учасниками спілкування, характер процесу спілкування тощо. На підставі нашого досвіду проведення пробного навчання досліджена специфіка, виявлені та проаналізовані труднощі спілкування в режимах online і offline, визначені оптимальні шляхи подолання цих труднощів.

2. У результаті лінгвістичного аналізу розроблена типологія електронних листів (ЕЛ). За критерієм «домінантний комунікативний намір» ми виділили два типи ЕЛ: «інформативні» та «фатичні»; за критерієм «домінантна форма спілкування» – «монологічні» та «діалогічні» ЕЛ. У свою чергу серед діалогічних ЕЛ ми розрізняємо ЕЛ з відкритою та закритою структурою. На основі лінгвістичного аналізу ЕЛ і КО визначені позамовні, мовні та мовленнєві стандарти оформлення текстів цих жанрів.

3. У магістерському дослідженні визначені соціокультурні особливості електронного писемного спілкування представників України та англomовних країн. Розглянуті та проаналізовані складові комунікації, зумовлені культурою, зокрема сприйняття часу, особливості мислення, ціннісні орієнтації, норми вербальної поведінки, авто- та гетеростереотипи представників України та англomовних країн. Здійснений крос-культурний аналіз англomовних та українських комунікантів за такими параметрами, як: прямота або непрямота висловлення, орієнтація на партнера або на зміст повідомлення, використання

Ad-hoc-формувань або надання переваги мовним кліше. Проаналізовані функції та мовна реалізація таких мовленнєвих актів, як висловлення вибачень, побажань, сподівань, прохань, питань, визначені крос-культурні розбіжності в реєстрі спілкування представників двох культур тощо. Результати аналізу використані в розробленні вправ для розвитку СКК, що увійшли в комплекс вправ для формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання.

4. На підставі проаналізованих психологічних, психолінгвістичних і лінгвістичних передумов навчання ПС в умовах онлайн організації освітнього процесу, аналізу соціокультурного аспекту спілкування українських та англомовних комунікантів, вимог Програми визначений зміст навчання ПС засобами ІКТ. Зокрема нами виділені предметно-змістовий, функціонально-комунікативний, лінгвістичний та факультативний інструментальний компоненти змісту навчання, які ми розглянули в двох – загальнокультурному та соціокультурному – аспектах. Відібраний навчальний матеріал, навички ПС засобами ІКТ стали основою для створення комплексу вправ для формування англомовної писемної компетентності засобами ІКТ.

5. На основі аналізу теоретичних передумов навчання, з урахуванням досвіду пробного навчання та результатів анкетування школярів визначені три етапи формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання: інструментальний, підготовчий і основний. Підготовчий і основний етапи поділяються відповідно на два підетапи.

6. Розроблено комплекс вправ для формування англомовної писемної компетентності засобами ІКТ, який складається з п'яти груп вправ:

- 1) для формування та розвитку інструментальних навичок (на всіх етапах);
- 2) для формування та вдосконалення навичок коректного використання позамовних і мовних стандартів оформлення КО та ЕЛ (на підготовчому етапі);
- 3) для формування і вдосконалення навичок коректного використання мовленнєвих стандартів оформлення КО та ЕЛ (на підготовчому етапі);

4) для формування й розвитку навичок написання КО та ЕЛ (на підготовчому етапі 1.2, основному етапі);

5) для розвитку вмінь творчого писемного мовлення (на основному етапі).

У всіх групах вправ присутні вправи для розвитку СКК.

7. Визначені етапи навчання та розроблений комплекс вправ стали основою для створення двох моделей формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання, які реалізуються на онлайн заняттях в синхронному та асинхронному режимах. За першою моделлю на основному етапі 2.2 учні листуються з англомовними партнерами, за другою – з англомовними партнерами та з вчителем. Спілкування з вчителем за другою моделлю є двоплановим: міжособистісним і навчальним. Міжособистісний зворотний зв'язок (обмін думками, ідеями, враженнями) супроводжується навчальним (зокрема у вигляді виправлень, коментарю до мовного і мовленнєвого оформлення ЕЛ з боку вчителя).

10. Результати експериментального навчання дозволили сформулювати такі методичні рекомендації до формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання:

✓ формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання слід проводити на основі створеної методики за визначеними етапами з використанням розробленого комплексу вправ. Кількість етапів навчання зменшується від циклу до циклу. Інструментальний етап є факультативним у навчанні ПС засобами ІКТ. Перший цикл навчання включає три етапи: інструментальний (за умов низького рівня сформованості інструментальних навичок та вмінь), підготовчий і основний. Другий цикл проводиться в два етапи: підготовчий і основний. Третій і наступні цикли занять складаються з двох підетапів основного етапу формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання, на яких учні листуються з англомовними партнерами й з вчителем.

✓ для врахування індивідуально-психологічних характеристик і мотивації школярів у навчанні необхідно використовувати вправи для розвитку

творчого писемного мовлення, що мотивують школярів до висловлювання власних думок і почуттів;

✓ у навчальному процесі доцільно використовувати обидві моделі формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання, вибір яких зумовлюється рівнем сформованості мовленнєвих навичок школярів. Зокрема, при низькому рівні сформованості мовленнєвих навичок рекомендоване навчання за другою моделлю (листування школярів на основному етапі не лише з англомовним партнером, а й з вчителем, який переймає на себе функції тандем-партнера);

✓ організація навчання повинна забезпечувати використання резервів самостійної роботи школярів, зокрема при роботі в асинхронному режимі.

Отримані в результаті дослідження практичні і теоретичні результати дозволили вирішити головну мету магістерського дослідження, яка полягала в теоретичному обґрунтуванні, практичному розробленні та апробації методики формування англомовної писемної компетентності в умовах онлайн навчання.

Основні положення запропонованої методики можуть бути використані в подальших дослідженнях, а саме:

✓ у розробленні вправ для розвитку СКК протягом наступних етапів і ступенів навчання у межах опрацювання різних тем відповідно до Програми, особливо тем із соціокультурною та професійною доміантантами;

✓ у подальших дослідженнях соціокультурних аспектів спілкування українських школярів та школярів з англомовних країн;

✓ у дослідженні інших жанрів електронного ПС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексенко, С. Ф. Інформаційно-комунікаційні технології як невід'ємна складова забезпечення якості навчання іноземної мови. *Іноземна мова у професійній підготовці спеціалістів: проблеми та стратегії : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції*, 21 лютого 2022 р. Кропивницький, 2022. С. 153–154.
2. Бакка Тамара Подолання негативних проявів стереотипного мислення та формування толерантності як основи співжиття в полікультурному суспільстві. *Історія в школах України*. 2010. № 4. С. 29-34. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/16284/Bakka.pdf?sequence=1>
3. Батечко Н., Михайліченко М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітологія*. 2020. Вип. 9, С. 29–37. URL: <https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.4>
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ, 2004. 342 с.
5. Бергельсон М.Б. Міжкультурна комунікація як дослідницька програма: лінгвістичні методи навчання крос-культурних взаємодій// *Вісник КНЛУ*. Сер. 19 «Лінгвістика та міжкультурна комунікація» 2001. № 4. С. 166-181.
6. Бігич, О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е.. *Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: курс лекцій: навч.-метод. посіб.* За ред. С.Ю. Ніколаєвої. Київ, Ленвіт. 2011.
7. Бондар Т.І. Генеза поняття «соціокультурна компетентність» Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/5.pdf
8. *Бориско Н.Ф.* Концепция учебно-методического комплекса для практической языковой подготовки учителей немецкого языка (на материале интенсивного обучения): Монография. Київ, 1999. 268 с.
9. Васильченко О.М. Етносоціокультурні уявлення в структурі “Я”-концепції університетської молоді. *Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка*. Київ, 2018. С.108.

10. Винокур Г. Інформативна і фатична мова як виявлення різних комунікативних намірів того, хто говорить і слухає. Мова в її функціонуванні. Комунікативно-прагматичний аспект. Київ, 1999. С. 5-29.
11. Воронцова Т. Ю. (2014). Використання нових інформаційних технологій в процесі вивчення іноземної мови. Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/11105/1/33.pdf>.
12. Гнатенко П.И. Национальная психология: Монографія. – Днепропетровск: ДГУ, 2000. – 213 с.
13. Горобченко Н. В. Підсистема вправ для навчання майбутніх учителів німецької мови написання дискурсу описового та розповідного характеру *Вісник КНЛУ. Серія : Педагогіка та психологія*. 2005. № 8. С. 83–91
14. *Горобченко Н.В.* Навчання майбутніх учителів німецької мови писемного мовлення (початковий ступень): Дис. ... канд.. пед. наук: 13.00.02 / КНЛУ. – К., 2006. – 274 с.
15. Грайс Г.П. Логіка і мовленнєве спілкування. Нове у зарубіжній лінгвістиці. Київ, 1995. Вип. 16. С. 217 - 237.
16. Дем'яненко Н. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція. *Філософія освіти*. 2006. Вип. 2 (4), С. 256–265.
17. Додонов Р. О. Соціально-філософський аналіз процесу формування та функціонування етноментальності: Автореф. дис. ... д-ра. філос. наук: 09.00.03. Інститут філософії НАН України. Київ, 1999. 36 с.
18. Казміренко В. П. Засади когнітивної психології спілкування. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2009. Т. 23. С. 140–164.
19. Ковтун О. В. Мовленнєва діяльність як категорія лінгводидактики. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського (зб. наук. праць)*. Вип. 1-2. Одеса : ПДПУ ім. К.Д. Ушинського, 2009. С. 103–112.
20. Кожевнікова К. В. Про аспекти зв'язності в тексті як загалом. Синтаксис тексту. Київ, 1999. С. 46-48.

21. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики /Під заг. Ред О.В.Овчарук. Київ, 2004. 112 с
22. Кравченко А.Г. Менталітет як об'єкт соціально-філософського дослідження: Автореф. канд. філос. наук: 09.00.03. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ, 2000. 20 с.
23. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., допов. Київ, 2001. 487 с.
24. Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. Хмельницький, 2013. 222 с <https://core.ac.uk/download/pdf/33687761.pdf>
25. Максименко В. П. Дидактика: курс лекцій: Навч. посіб. Хмельницький, 2013. 222 с <https://core.ac.uk/download/pdf/33687761.pdf>
26. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ, 2012. 283с.
27. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич та ін.; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
28. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов 10 – 11 класи (Англійська мова; німецька мова; французька мова; іспанська мова) <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2018-2019/inozemni-movi-10-11-19.09.2017.pdf>
29. Нікітенко З.М., Осіянова О.М. До проблеми виділення культурного компонента у змісті навчання англійської у початковій школі. *Іноземна мова у школі. 2014. № 3. С. 5-10.* <https://foreign-languages.karazin.ua/resources .pdf>
30. Ніколаєва С. Ю., Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. Міжкультурна комунікативна та іншомовна комунікативна компетенції. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: [навч.-метод. посібник для студ. мовних спец. осв.-валіф. рівня —магістр]. Київ, 2011. С. 23 – 36.
31. Носенко Э.Л. Эмоциональное состояние и речь. Киев, 1981. 195 с.

32. Онуфрієва І.Л., Онуфрієва Л.А. (2010) Психологічний аспект навчання іншомовного мовлення дорослих. *Проблеми сучасної психології*. Випуск 7. С. 496-507.
33. Остапенко Г.І. Особливості віртуального спілкування молоді в комунікаційному середовищі мережі інтернет [Електронний ресурс] *СВІТ соціальних комунікацій*. 2013. Т 10. С. 113–117. URL: <http://www.kyumu.edu.ua/wsc/toms/10/113-117.pdf> (дата звернення: 17.01.2023).
34. Покорна Л.М. Соціокультурний підхід до навчання англійської мови. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 2016. Вип.47. С. 185-189.
35. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів Англійська мова. URL: [https://www/mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/1-eng-ak.pdf](https://www.mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/1-eng-ak.pdf)
36. Редько В. Г. Засоби формування комунікативної компетентності у змісті шкільних підручників з іноземних мов : монографія. Київ, 2012. 224 с.
37. Рубанець О. М. Когнітивна активність особистості. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Випуск 9. 2015. URL: https://www.researchgate.net/publication/338995977_Kognitivna_aktivnist_osobistos_t_i
38. Семенюк О. А., Паращук В. Ю. Основи теорії мовної комунікації. Київ, 2010. 240.
39. Скокова Л.Г. Етнокультурні орієнтації населення України. Матер. 2 Междунар. науч.-практ. конф. «Діалог культур в Україні». Київ, 2018. С. 124-130.
40. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : [навчальний посібник]. Дніпропетровськ, 2005, 246с.
41. Чумак О. Парадигма освіти XXI століття: інноваційні аспекти. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Chumak.pdf
42. Шевчук М.В. Психологічні механізми трансформації ціннісних орієнтацій студентської молоді. Київ, 2020. 170 с.

43. Donath R. Electronic-Mail im Fremdsprachenunterricht: Da geht die Post ab *Reinhard Donath/Ingrid Volkmer (Hg.) Das Transatlantische Klassenzimmer: Tipps und Ideen für Online-Projekte in der Schule.* Hamburg: edition Körber-Stiftung, 2020. S.124-136. <https://www.grin.com/document/3950>

44. Donath R. Electronic-Mail im Fremdsprachenunterricht: Da geht die Post ab / Reinhard Donath/Ingrid Volkmer (Hg.) *Das Transatlantische Klassenzimmer: Tipps und Ideen für Online-Projekte in der Schule.* Hamburg: edition Körber-Stiftung, 2000. S.124-136.

45. Dürscheid Chr. Rechtschreibung in elektronischen Texten *Muttersprache.* 2000. № 1. S. 52–62. https://www.academia.edu/1634962/Normabweichendes_Schreiben_als_Mittel_zum_Zweck

46. Eichhoff-Cyrus K.-M. Vom Briefsteller zur Nettikette: Textsorten gestern und heute / Die deutsche Sprache zur Jahrtausendwende. Sprachkultur oder Sprachverfall? Thema Deutsch. Band 1. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Duden-Verlag. S. 53-62.

47. Erlhofer S. Virtuelle Identität in der Wissenschaft.: <http://www.mquant.de/archiv/virtuelleidentitaet.html>

48. Feistauer R. Wir müssen zusammen schreiben!: kooperatives Schreiben im fremdsprachlichen Deutschunterricht. Innsbruck; Wien: Studien-Verl., 1999. 212 S. <https://www.yumpu.com/de/document/view/4261791/jahresbericht-2005-deutsches-museum>.

49. Geier B. Der Erwerb interkultureller Kompetenz. Ein Modell auf Basis der Kulturstandardforschung: Dissertation. Passau, 2014. 289 S.

50. Hall E.T. Understanding Cultural Differences: Keys to Success in West Germany, France, and the United States. Main: Intercultural Press, Inc., 1990. 197 p.

51. Hendrawaty N, Ambarwati N. Using Clustering Technique Towards Students' Writing Skill in Recount Text. DEIKSIS. Vol. 09 No.03. September 2017, P. 350-359. <https://medium.com/strategies-for-writing/clustering-for-right-brain-thinkers-1092da6006a>

52. Hofstede G. Culture`s Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations. Thousand Oaks: SAGE, 2001. 559 p.
53. House J. Zum Erwerb Interkultureller Kompetenz im Unterricht des Deutschen als Fremdsprache. [online]: <http://www.ualberta.ca/~german/ejournal/house.htm>.
54. Jechle T. Kommunikatives Schreiben: Prozess und Entwicklung aus der Sicht kognitiver Schreibforschung. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2002. 200 S. https://zs.thulb.uni-jena.de/receive/jportal_jparticle_00305509
55. Katz J.E., Rice R.E. Project Syntopia: Social Consequences of Internet Use. *IT&Society*. 2002. Vol. 1, № 1. P. 166- 179: <http://www.ItandSociety.org>
56. Morawietz H. Lust und Frust beim Arbeiten mit Computer und Internet. *Realschule in Deutschland*. 2003, Jg. 111. № 2. S. 16-21.: <http://mediaculture-online.de>
57. Nie N. H., Hillygus D. S. The Impact of Internet Use on Sociability: Time-Diary Findings *IT&Society*. 2022. Vol. 1, № 1. P. 1-20.: <http://www.ItandSociety.org>
58. Nölle-Neumann E., Köcher R. Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1998-2021, Band 11. [online]: http://www.ifd-allensbach.de/pdf/jahrbuch_2021.pdf.
59. Schröder, H. Tabuforschung als Aufgabe interkultureller Germanistik // Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache. 1999. № 21. S. 15-35.: http://tabu.sw2.euv.frankfurt-o.de/Tabu_pdf/tabu_artikel_1995.pdf
60. Thomas A. Kultur als Orientierungssystem und Kulturstandards als Bauteile / IMIS-Beiträge. 1999. Nr. 10. S. 91-132.
61. von Werder L. Erfolg im Beruf durch kreatives Schreiben. Berlin; Milow: Schibri-Verlag, 1995. 368 S
62. von Werder L. Lehrbuch des kreativen Schreibens. Berlin: Ifk-Verl., 1990. 502 S. <https://www.thalia.at/shop/home/artikeldetails/A1000964430>
63. Wellman B., Boase J., Chen W. The Networked Nature of Community: Online and Offline. *IT&Society*. 2002. Vol. 1, № 1. P. 151-165.: <http://www.ItandSociety.org>

64. Wolf D. Zur Förderung der zweitsprachlichen Schreibfähigkeit. Schreiben in der Fremdsprache: Prozess und Text, lehren und lernen. Bochum, 2012. S. 110-134. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/infodaf-2007-2-303/html?lang=de>

Зразок анкети для визначення рівня володіння англійською писемною компетентності учнів старшого шкільного віку

1. Як часто ви спілкуєтесь засобами електронного зв'язку англійською мовою? _____

2. Ви отримали листа від вашого партнера по спілкуванню. Ви використовуєте словник, тому що не розумієте:

- а) значень окремих слів;
- б) змісту окремих речень;
- в) значення певних виразів;
- г) зміну певних частин тексту;
- д) словник не використовую.

3. Під час читання електронного текстового повідомлення:

а) вам важливо зрозуміти те, про що йдеться в повідомленні в загальних рисах;

б) Ви перекладаєте листа дуже ретельно, щоб зрозуміти кожне слово, кожну думку.

4. Чи аналізуєте Ви повідомлення партнера?

- а) так, я дивлюся, як він сформулював ту чи іншу думку;
- б) так, я виписую слова та вирази з його листа;
- в) я використовую вживані ним слова та вирази при написанні власних листів;
- г) ні, мене цікавить зміст, а не форма.

5. Скільки часу Ви витрачаєте для написання відповіді? _____

6. Будь ласка, закресліть те, що стосується Вашої манери писати «електронні» листи:

- а) я подумки формулюю зміст листа рідною мовою;
- б) я пишу листа іноземною мовою на чернетці;
- в) я перекладаю подумки речення з рідної мови на іноземну;
- г) я формулюю (планую) подумки цілий текст майбутнього листа іноземною мовою;
- д) я не планую цілий текст, я рухаюсь від речення до речення;
- е) я одразу ж починаю писати листа іноземною мовою онлайн.

7. Закресліть те, що стосується Вашої манери писати листи:

- а) спочатку я друкую цілий лист, потім перевіряю написане;
- б) я перевіряю вже нажруковане речення, потім переходжу до наступного;
- в) я окремо формулюю та знаходжу нові формулювання для кожного речення;

г) я пишу цілий текст, лише потім перевіряю, чи правильно я сформулював ту чи іншу думки і вношу необхідні корективи.

8. Які моменти, на вашу думку, можуть образити партнера:

- а) ваша неуважність (ігнорування) до його запитань, думок, тощо;
  - б) велика кількість помилок у Вашому листі;
  - в) відсутність спільних поглядів на ту чи іншу проблему, питання;
  - г) затримки з відповіддю;
  - д) _____ інше:
-

9. Чи виправляє ваш партнер помилки, які було Вами зроблено в листі?

- а) Так
- б) Ні
- в) Не завжди

10. Ви хотіли б, щоб:

- а) партнер виправляв всі Ваші помилки;
- б) вказував лише на грубі помилки;
- в) не виправляв вас зовсім.

11. Ви вважаєте, що головне, щоб ваша думка була зрозуміла, форма – справа другорядна:

- а) Так
- б) Ні

12. Чи відчуваєте Ви, що людина, з якою ви спілкуєтесь, належить до іншого культурного середовища:

- а) Так
- б) Ні

Якщо так, які чинники спричиняють це відчуття:

- а) він/вона пише про зовсім інші реалії;
- б) його/її хвилюють зовсім інші проблеми;
- в) він/вона реагує на деякі моменти не так, як я очікував (ла);
- г) він/вона розглядає певні ситуації під іншим кутом зору.

13. Чи виникали у вас труднощі під час спілкування за допомогою електронних засобів зв'язку? Якщо так, які? (Наприклад, отриманий вам лист не надихає до подальшої «розмови», тощо) _____
